

Crna Gora

Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

STRATEGIJA RANOG I PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI 2021-2025

Sadržaj

1. UVOD.....	4
2. Analiza stanja.....	8
2.1. Kapacitet PU i obuhvat djece predškolskog uzrasta	8
2.2. Kompetencije zaposlenih u PU i kvalitet programa PVO	9
2.3. Pravednost PVO.....	12
2.4. SWOT analiza	15
2.5. Analiza - Drvo problema	17
2.6. Analiza zainteresovanih strana	19
3. Strateški i operativni ciljevi s pratećim indikatorima uspjeha	21
4. Ključne aktivnosti za sprovođenje operativnih ciljeva	29
5. Opis aktivnosti nadležnih organa i tijela za praćenje sprovođenja strategije	40
6. Način izvještavanja i evaluacije.....	40
7. Prateći akcioni plan s procjenom troškova	41
PRILOZI	52

Lista skraćenica

DZ – Dom zdravlja

IROP – Individualni razvojno-obrazovni program

JPU – Javne predškolske ustanove

LS – Lokalna samouprava

MEIS – Crnogorski obrazovni informacioni sistem

MOP – Materijalno obezbjeđenje porodice

MFSS – Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

MPNKS – Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

MZ – Ministarstvo zdravlja

NVO – Nevladine organizacije

PU – Predškolske ustanove

PVO – Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

RC – Resursni centar

VJ – Vaspitna jedinica

UN – Ujedinjene nacije

UNCRC – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta

UNICEF – Dječiji fond Ujedinjenih nacija

UNESCO – Organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija

ZSDZ – Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu

ZUNS – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

ZzŠ – Zavod za školstvo

1. UVOD

U cilju da svakom djetetu obezbijedimo najbolji početak, odnosno imajući u vidu da je kod djece neurološki razvoj najintenzivniji u periodu predškolskog vaspitanja i obrazovanja, smatrali smo za potrebnim da nastavimo sa razvojem ovog nivoa obrazovanja kroz pripremu nove Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja za period 2021–2025. godine.

Učenje djece u okviru predškolskog vaspitanja i obrazovanja u velikoj mjeri doprinosi sveukupnom razvoju djece, u pogledu socio-emocionalnih kompetencija, buduće školske i životne uspješnosti, formiranja ličnosti kao i u odnosu na brojne društvene benefite, uključujući prevenciju nepoželjnih socijalnih pojava, ušteda u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite.

Imajući u vidu da u Crnoj Gori i dalje postoji prostor za unaprijeđenje predškolskog vaspitanja i obrazovanja strateški cilj u naredne četiri godine je: ***Obezbjeđivanje jednakih šansi za rani razvoj sve djece u Crnoj Gori kroz jačanje dostupnosti, kvaliteta i pravednosti PVO***

Da bi se postigao postavljeni strateški cilj neophodno je ispuniti tri opšta operativna cilja i to:

Opšti operativni cilj 1: Povećanje obuhvata djece PVO

Opšti operativni cilj 2: Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO

Opšti operativni cilj 3: Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa

Strategija predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021-2025) je razvijana kroz participativni proces relevantnih subjekata javnog i civilnog sektora. Osnov ima u mapiranju politika i praksi u ovoj oblasti, odnosno analizi materijala koja uključuju zakonska i podzakonska dokumenta, nacionalne strategije, izvještaje i druge relevantne studije. Takođe, urađen je pregled ključnih međunarodnih dokumenata, standarda, smjernica, obaveza, analize stanja i izvještaja postignuća prethodne Strategije (sprovedene u periodu od 2016. do 2020).

Bazira se na principima *participacije, partnerstva, saradnje, održivosti, racionalnosti, kontinuiteta, kvaliteta usluga, uslova, iskustvenosti, inovativnosti, dostupnosti, individualizacije, integrisanosti, ekonomičnosti, transparentnosti.*

Koncepti rodne ravnopravnosti i održivog razvoja su dio postojećeg programa rada, prakse i u budućem procesu njihovog unapređivanje biće dodatno potencirani.

Donosi se u skladu s metodologijom iz Uredbe o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata („Sl. list CG”, br. 54/18).

Pri izradi Strategije vodilo se računa i o ključnim strateškim dokumentima i preporukama međunarodne zajednice, Evropske unije, kao i nacionalnim koje u sebi prepoznaju politiku održivog inkluzivnog razvoja, obrazovanja, zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa.

Strategija predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2021-2025 posebno uvažava obaveze Crne Gore iz Konvencije o pravima djeteta i preporuka Komiteta za prava djeteta i obaveza u pregovaračkim poglavljima 23 - *Pravosuđe i temeljna prava* i 26 - *Obrazovanje i kultura* u procesu pregovora o pristupanju EU u odnosu na ispunjenje principa pravičnosti i jednakih šansi koje upravo pruža rano učenje i predškolsko vaspitanje i obrazovanje. On se kroz ovo Poglavlje oslanja na Strateški okvir obrazovanje i obuka 2020 (ET2020) i referentnu vrijednost da najmanje 95 % djece (od 3. godine do početka školovanja) treba biti obuhvaćeno ranim i predškolskom vaspitanjem i obrazovanjem. S tim u vezi Preporuka o visokokvalitetnim sistemima ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja iz 2019. godine ističe da treba raditi na: poboljšanju pristupa visokokvalitetnom ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju; obezbjeđenju pristupačnih, cjenovno prihvatljivih i uključivih usluga ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja; podršci profesionalizaciji osoblja uključenog u rano i predškolsko vaspitanje i obrazovanje; poboljšajnu razvoja programa u području ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja kako bi se pratili interesi djece, nje govala njihova dobrobit i ispunile jedinstvene potrebe i potencijal svakog pojedinačnog djeteta, uključujući i one sa posebnim obrazovnim potrebama ili u ranjivom ili nepovoljnom položaju; promociji transparentnog i usklađenog praćenja i vrednovanja usluga ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja na odgovarajućim nivoima u cilju razvoja i sprovođenja politika; obezbjeđenju odgovarajućih finansijskih sredstava i pravnog okvira za pružanje usluga ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Nadalje, Studija Evropskog parlamenta iz 2015 „European Child Guarantee”, kao referentni dokument u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, upućuje da je važno da se stvore uslovi i obezbijedi besplatno i kvalitetno uključivanje i obuhvat posebno za djecu RE populacije, te u riziku od siromaštva i Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja prati ove preporuke.

Takođe, teži visokoj saglasnosti s Evropskim stubom za socijalna prava (Evropski socijalni fond+) čiji se jedan od principa u Poglavlju III: Socijalna zaštita i inkluzija - 11. Briga o djeci i podrška djeci – odnosi na to da djeca imaju pravo na kvalitetno rano obrazovanje i njegu, zaštitu od siromaštva i posebne mjere za unapređenje jednakih mogućnosti.

Potom, prati Ciljeve održivog razvoja UN-a (SDG4 „Kvalitetno obrazovanje“) – koji teže da se do 2030 osigura da svaka djevojčica i dječak imaju pristup kvalitetnom ranom razvoju, brizi i predškolskom obrazovanju, tako da budu spremni za dalje školovanje. Ovo se konkretizuje kroz dokument Obrazovanje 2030 Okvir za akciju – za implementaciju Ciljeva održivog razvoja. Cilj 4 podstiče kvalitetno predškolsko obrazovanje na način da sva djeca imaju pristup kvalitetnom ranom razvoju, njezi i obrazovanju kako bi se obezbijedilo dugoročno učenje i zdravlje.

Strategija je u vezi s Integrisanim programom UN za Crnu Goru 2017 - 2021. u namjeri da stanovništvo ima unaprijeđen i jednak pristup kvalitetnim, inkluzivnim i uzajamno podržavajućim sistemima zdravstva, obrazovanja, zaštite i dostojanstvenog rada, a ponajviše u odnosu na

Indikator 1 i stopu upisa u predškolske ustanove (3–6 godina) čija je ciljna vrijednost (2020/21) 80%.

Strategija je komplementarna s domaćim dokumentima:

- *Strategija za ostvarivanje prava djeteta u Crnoj Gori 2019-2023* u dijelu poboljšanja - kvaliteta obrazovanja za svu djecu kroz Strateški cilj II koji se odnosi na poboljšanje dostupnosti i kvaliteta socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja za svu djecu.
- *Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025* u odnosu na dostupnost, pravičnost, jednakost, kontinuitet i kvalitet koji počinje na najranijem uzrastu, te u pogledu praćenje razvoja djeteta s posebnim obrazovnim potrebama tokom predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kao i prilikom prelaska u osnovnu školu. Podrška se ostvaruje u saradnji s resursnim centrima.
- *Nacionalna strategija održivog razvoja 2030* kroz jačanje socijalne inkluzije, kvalitetnog obrazovanja i promociju mogućnosti. Konkretno mjera 4.1.3. upućuje na obezbjeđivanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja i promovisanje mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve. Jedan od strateških ciljeva koji imaju priritetetan značaj u oblasti ljudskih resursa u NSOR do 2030. godine, jeste obezbjeđivanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja i promovisanje mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve. U ostvarivanju ovog cilja prioritetna je realizacija mjera: Obezbijediti sveobuhvatno, inkluzivno i kvalitetno predškolsko obrazovanje – SDG 4 (4.2 i 4.a). Podmjera 1.3.1.1 Obezbijediti da sve djevojčice i dječaci imaju pristup kvalitetnom razvoju, brizi i predškolskom obrazovanju u ranom djetinjstvu, tako da budu spremni za osnovno obrazovanje, SDG 4 (4.2). 1.3.1.2 Povećati obuhvat djece alternativnim programima predškolskog obrazovanja. 1.3.1.3 Povećati izdvajanja iz budžeta za predškolsko obrazovanje. 1.3.1.4 Izgraditi i nadograditi objekte za obrazovanje koji su prilagođeni djeci i osobama sa invaliditetom, koji su rodno senzitivni i pružaju bezbjedno, nenasilno, inkluzivno i djelotvorno okruženje za učenje za sve, SDG 4 (4.a).
- *Akcioni plan za poboljšanje postignuća učenika na PISA testiranju* kroz unapređenje kvaliteta i pravednosti prilika za rani razvoj usljed čega će sva djeca biti bolje pripremljena za osnovno obrazovanje jer je dokazano da pohađanje *predškolskog vaspitanja i obrazovanja povezano s kasnijim uspjehom učenika*. Bolje rezultate imaju petnaestogodišnjaci koji su duže od godinu pohađali predškolsko vaspitanje i obrazovanje nego oni koji nijesu. Razlika u nivou čitalačke pismenosti je 54 poena, što odgovara jednoj i po godini formalnog obrazovanja.
- Konačno, prati Srednjoročni program rada Vlade u okviru čijeg Prioriteta 3 je definisan cilje 15. koji teži da se omogućiti veći obuhvat djece s predškolskim obrazovanjem.

Strategija je pripremljena od strane međusektorske radne grupa u sastavu: Arijana Nikolić Vučinić, Tamara Milić, Vesna Pejović (Ministarstvo prosvjete, kulture, nauke i sporta), Nataša Tomović (Zavod za školstvo), Svetlana Sovilj (Ministarstvo finansija i socijalnog staranja), Saša

Milić (Filozofski fakultet u Nikšiću, Univerzitet Crne Gore), Nataša Jovićević (vaspitačica), Maja Radović (vaspitačica), Kristina Mihailović (NVO Udruženje Roditelji) i Aleksander Baucal (Filozofski fakultet u Beogradu).

U cilju da se javnost upozna sa tekstom Strategije i dobije dokument koji održava najviši mogući stepen saglasnosti, zadovoljenja potreba i interesa korisnika, praktičara, realizatora, opšte javnosti, organizovana je javna rasprava kako bi se, svim zainteresovanim stranama, omogućilo da učestvuju u procesu njenog donošenja.

2. ANALIZA STANJA

Prema Zakonu¹ predškolsko vaspitanje i obrazovanje je dio jedinstvenog vaspitno-obrazovnog sistema, kojim se ostvaruje vaspitanje i obrazovanje djece, vodi briga o djeci i pruža pomoć roditeljima² u poboljšanju kvaliteta života porodice i djece. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje (u daljem tekstu: PVO) u Crnoj Gori se realizuje u predškolskim ustanovama (javnim i privatnim). Djeca do tri godine starosti pohađaju jaslice, a djeca uzrasta od tri do šest godina pohađaju vrtiće. Razvrstana su u uzrasno definisane vaspitne grupe.

U ovom poglavlju biće analizirano postojeće stanje u Crnoj Gori, a na osnovu Izvještaja o sprovođenju Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2016-2020, drugih relevantnih analiza i istraživanja i zaključaka. Analiza stanja je sačinjena u skladu sa prioritetima Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2016-2020 i EU preporukama za visokokvalitetno PVO i organizovana je u sljedeće cjeline: (a) kapacitet i obuhvat, (b) kompetencije zaposlenih i kvalitet programa i (c) pravednost.

2.1. Kapacitet PU i obuhvat djece predškolskog uzrasta

Mreža predškolskih ustanova u Crnoj Gori je sastavljena je od 21 javne predškolske ustanove (JPU) i 30 privatnih predškolskih ustanova (PPU). Privatne predškolske ustanove postoje uglavnom u većim gradovima (Podgorica, Budva, Bar, Tivat, Herceg Novi, Kotor, Nikšić i Ulcinj).

U školskoj godini 2019/2020 ukupno 23.080 djece (47% djevojčica i 53% dječaka) uzrasta od 0 do polaska u osnovno obrazovanje uključeno je u programe PVO, u 170 vaspitnih jedinica i 778 grupa. U školskoj 2015/2016, kada je počela da se primjenjuje Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2016-2020, ukupno je bilo uključeno 16.972 djece u 123 vaspitnih jedinica i 575 vaspitnih grupa (vidi tabelu 1 u priložima). Na osnovu ovih podataka može da se zaključiti da je u periodu primjene prethodne strategije došlo do značajnog povećanja broje djece (za oko 36%), kao i do povećanja kapaciteta (broj vaspitnih jedinica je povećan za oko 38%, broj vaspitnih grupa oko 35%) i da je trend povećanja bio ujednačen po godinama.

Na osnovu analize primjene Strategije 2016-2020³ proširenje kapaciteta je bilo zasnovano na dobrim analizama na lokalnom nivou i izradi lokalnih implementacionih planova. U nekim

¹ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Sl. list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Sl. list CG“, br. 80/10, 40/11, 40/16, 47/17)

² U daljem tekstu gde god se koristi termin „roditelji“ pod tim terminom podrazumevaju se i staratelji, hranitelji i sve druge osobe koje po različitim osnovama imaju zakonsko pravo da zastupaju djete.

³ Izvještaj o sprovođenju Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori 2016-2020 do 2019. godine.

sredinama izgrađeni su novi objekti⁴ (uz podršku kredita Banke za razvoj Savjeta Evrope), dok se u drugim sredinama dodatni kapaciteti obezbijede na osnovu rekonstrukcije postojećih kapaciteta i njihovog prilagođavanja potrebama PVO (npr. područna odjeljenja škola, učionice u školama itd.). Pored toga, obuhvat je povećan, posebno kada su u pitanju djeca iz osjetljivih grupa, i uvođenjem kraćih programa i usluga u vidu besplatnih interaktivnih službi (28 punktova u 17 opština) za djecu koja žive u udaljenim i teško pristupačnim sredinama. Pored toga, realizacija kampanja („Svi u vrtić“, „Zablistaću u vrtiću“ i „Svaki sokolić ide u vrtić“) koje su imale za cilj podizanje svijesti roditelja i društva o važnosti PVO za rani razvoj djece, svakako je pomogla povećanju interesovanja za uključivanje djece u PVO i samim tim i obuhvatu djece.

Ukupni obuhvat djece predškolskog uzrasta (0 do 6 godina) u Crnoj Gori je u školskoj 2019/2020 oko 52%. Obuhvat je bio značajno niži za djecu do 3 godine starosti koja pohađaju jaslice (oko 37%), dok je obuhvat djece starosti od 3 godine do polaska u osnovnu školu, koja pohađaju vrtiće, značajno veći (oko 77%). Iako je u prethodnom periodu registrovan značajan napredak u pogledu obuhvata (po prosječnoj stopi oko 3 procentna poena godišnje), on je i dalje značajno niži u odnosu na većinu zemalja EU (prosječni obuhvat djece uzrasta od 4 godine do polaska u školu u 27 zemalja EU je u 2017. godini bio oko 95%) i u odnosu na EU cilj za 2020. godinu (95%).⁵ Dakle, primjena prethodne strategije je rezultirala značajnim napretkom u pogledu obuhvata i u narednom periodu treba nastaviti sa širenjem kapaciteta i obuhvata djece kako bi se dostigao nivo obuhvata u EU zemljama.

Značajan napredak koji je ostvaren u prethodnom periodu rezultat je istovremenog širenja kapaciteta i uključivanja većeg broja djece. Ipak, u više od polovine opština postoji problem vaspitnih grupa koje su u velikoj mjeri veće nego što je propisano zakonom. Na primjer, prema podacima u školskoj 2017/2018. godini u prosjeku je bilo 31,9 djece po vaspitnoj grupi.

2.2. Kompetencije zaposlenih u PU i kvalitet programa PVO

U školskoj 2019/2020 godini u PVO su bile ukupno 2.593 zaposlene osobe, od kojih je 1.290 (oko 50%) vaspitača, 572 medicinske sestre (oko 22%), 49 stručnih saradnika (1.8%) i 682 administrativna radnika i pomoćnog osoblja (oko 26%), pri čemu je oko 15% njih bilo neaktivno zbog bolovanja. Svi zaposleni u PU posjeduju licence za obavljanje rada u vaspitno-obrazovnim ustanovama, koje izdaje Zavod za školstvo i koje se obnavljaju nakon pet godina rada. Odnos broja djece prema broju onih koji direktno rade sa djecom (vaspitači i medicinske sestre) je oko 14,7 djece po stručnjaku koji direktno radi sa djecom što je više od prosjeka u EU zemljama (EU 27 prosjek je 12,7⁶).

⁴ Za sada su izgrađeni objekti u Podgorici (naselja Zagorič, Stari aerodrom), i jedan u opštini Tuzi.

⁵ Najmanje 95% djece uzrasta od 4 godine do polaska u osnovno obrazovanje je uključeno u programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/eu-benchmarks>)

⁶ [Eurostat podaci](#)

Kada je u pitanju inicijalno obrazovanje vaspitača u prethodnom periodu (2016. godine), revidiran je univerzitetski program inicijalnog obrazovanja, koji je definisan kao master program (300 kredita: osnovne studije 180 ECTS kredita, master studije 120 ECTS) i koji je unaprijeđen u smislu da je sa primijenjenog podignut na viši, akademski nivo. Na taj način se, preko inoviranja inicijalnog obrazovanja, obezbjeđuje unapređenje kompetencija i kvaliteta rada zaposlenih u PVO. Odsjek za kontinuirani profesionalni razvoj Zavoda za školstvo organizuje obuke i stručno usavršavanje vaspitača, stručnih saradnika, direktora i pomoćnika direktora PU u skladu sa Katalogom stručnog usavršavanja nastavnika. Zavod za školstvo je formirao bazu podataka o obukama vaspitača i stručnih saradnika PU. Pored toga, uspostavljeni su aktivni, tj. mreže praktičara, redovno se organizuju sajmovi inovativnih praksi PU (od 2017. godine)⁷ i razvijeni su standardi rada stručnih saradnika koji definišu njihovu ulogu u obezbjeđivanju kvaliteta PVO. Odsjek za kontinuirani profesionalni razvoj Zavoda za školstvo redovno organizuje obuke i stručno usavršavanje vaspitača, stručnih saradnika, direktora i pomoćnika direktora PU a u skladu sa Katalogom stručnog usavršavanja nastavnika⁸. Pored toga, realizovane su i posebne obuke zaposlenih za nove usluge, kao što su trosatni programi, interaktivne službe i biblioteke igračaka i knjiga. Na osnovu analize potreba u vezi sa profesionalnim razvojem zaposlenih u predškolskim ustanovama identifikovane su mogućnosti za usavršavanje postojećeg sistema i prakse⁹. Na osnovu rezultata te studije organizovane su fokusirane obuke vaspitača u pogledu rada sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama i djecom iz romske i egipćanske zajednice (u daljem tekstu RE zajednice), praćenje razvoja djece od polaska u vrtić do upisa u osnovnu školu putem Portfolija i unaprijeđen je Konkurs za izbor programa stručnog usavršavanja nastavnika u školskoj 2019/2021. godini.

Pored navedenih pozitivnih promjena, ključni izazovi kada je u pitanju obezbjeđivanje kvaliteta rada zaposlenih jesu izuzetno brojčane vaspitne grupe i dalje unapređivanje sistema kontinuiranog profesionalnog razvoja. Iako se u septembru svake godine identifikuju potrebe PU za dodatnim kadrom, snažno povećanje obuhvata u prethodnim godinama rezultiralo je prekobrojnim vaspitnim grupama, što povećava broj djece po vaspitaču i čime se ugrožava kvalitet PVO. Ovaj nalaz ukazuje na potrebu da se poveća broj vaspitača. Kada je u pitanju sistem profesionalnog razvoja vaspitača, pored pozitivnih promjena koje su pomenute, potrebno je da se dodatno osavremeni postojeći sistem profesionalnog razvoja, u skladu sa preporukama iz studije o kontinuiranom profesionalnom razvoju vaspitača.¹⁰

⁷ Prema Izvještaju o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti prosvjete u 2019. godini kroz sajmove inovativnih praksi zaposleni u svim javnim PU imali su priliku da predstave svoju praksu, razmijene iskustva, inovacije, kreativne prakse i unaprijede znanja i vještine (obrađene su teme: Promocija ranog razvoja i rad s roditeljima, Rezultati interaktivnih službi, Didaktički i asistivni materijali)

⁸ Zavod za školstvo je formirao i void bazu podataka o obukama vaspitača i stručnih saradnika PU.

⁹ Milić, S. (2018). Analiza potreba sa preporukama za profesionalni razvoj vaspitača u Crnoj Gori. UNICEF, Podgorica.

¹⁰ Milić, S. (2018). Analiza potreba sa preporukama za profesionalni razvoj vaspitača u Crnoj Gori. UNICEF, Podgorica

Kvalitet programa je dodatno unaprijeđen uvođenjem novog trosatnog programa, kao i kroz organizovanje besplatnih interaktivnih službi u 16 opština i biblioteka igračaka, programa engleskog jezika za djecu uzrasta tri do šest godina, uvođenjem programa prelaska iz vrtića u osnovnu školu koji je kontinuiran, saradnički, participativan, a unaprijeđen je i kvalitet saradnje vrtića sa roditeljima. Pored toga, izmjenama zakona iz 2017. godine definisano je vrijeme trajanja pojedinih programa u skladu sa potrebama roditelja i interesovanjem djece, definisana je mogućnost organizovanja produženog boravka i drugih programa za animaciju i zabavu djece i podršku roditeljima (u skladu sa prostornim i kadrovskim mogućnostima PU) koji bi bili finansirani od strane roditelja, čime su stvorene mogućnosti za širenje diversifikovanih programa. Unapređenje kvaliteta PVO je dodatno podržano razvojem publikacije „Razvojno-edukativna uputstva i informativni materijal”, čija je svrha podsticanje i evaluacija pojedinih razvojnih oblasti, a namijenjen je vaspitačima i roditeljima.

Kvalitet PVO je unaprijeđen i primjenom međunarodno priznatog program roditeljstva „Roditeljstvo za cjeloživotno zdravlje za malu djecu“ u PU u Podgorici, Cetinju, Nikšiću i Bijelom Polju u saradnji sa UNICEF-om¹¹. Ovaj program roditeljstva prvenstveno je usmjeren na uspostavljanje pozitivnih odnosa između roditelja i djece, na razvijanje osjećaja kompetentnosti kod roditelja, a time i na sprječavanje nasilja nad djecom i na sprečavanje problema u ponašanju kod djece. Pored toga, program obuke za sprovođenje ovog programa jedan je od programa stručnog usavršavanja nastavnika.

Najzad, započete su aktivnosti u cilju unapređenja kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama. Naime, Institut za javno zdravlje Crne Gore je sačinio analizu jelovnika u predškolskim ustanovama sa preporukama i smjernicama za unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama i uvođenje promotivno - edukativnih aktivnosti za djecu, što je važno zato što oko 37% dječaka u Crnoj Gori uzrasta sedam godina ima prekomjernu težinu, a 19% je gojazno, dok u slučaju djevojčica istog uzrasta podaci iznose 29% odnosno 9%.¹²

Kada je u pitanju unapređenje kvaliteta PVO, identifikovani su sljedeći glavni izazovi: (a) unapređenje kvaliteta postojećeg plana i programa i sistema profesionalnog usavršavanja u skladu sa EU preporukama o visokokvalitetnom PVO, (b) inoviranje postojećih planova izdavaštva kako bi oni obezbijedili razvoj i izdavanje kvalitetnog materijala u oblasti ranog učenja i razvoja i (c) pružanje podrške roditeljima u stvaranju podsticajnijeg porodičnog okruženja za rani razvoj djece (sa naglaskom ne veću uključenost očeva/staratelja, pošto su, prema nalazima MICS 2018 studije, oni značajno manje uključeni u rani razvoj djece)¹³.

¹¹ Program je razvijen u saradnji stručnjaka Univerziteta Oksford, Bangor, Stelenboš i Kejptaun uz podršku UNICEF i Svetske zdravstvene organizacije (SZO).

¹² Prema podacima Instituta za javno zdravlje iz 2016. godine.

¹³ MICS 2018 studija (UNICEF) https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org/montenegro/files/2019-12/MNE_MICS6%20Statistical%20Snapshot%20ECD%20ENG_Montenegro%202018_FINAL.pdf

U pogledu sistema za praćenje i obezbjeđivanje kvaliteta, u prethodnom periodu su uvedene jasnije i pojednostavljene procedure licenciranja vrtića (izmjenama zakona o obrazovanju iz 2017. godine). Zavod za školstvo vrši kontinuirani nadzor kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada u JPU i PPU, pri čemu se, na osnovu analize rada i potreba direktora, planiraju i realizuju obuke za direktore (PPU i nove) u skladu s važećom Metodologijom za utvrđivanje kvaliteta rada u vaspitno - obrazovnim ustanovama. Pored toga, realizovane su kontinuirane posjete PU radi pružanja savjetodavne podrške ustanovama i zaposlenima, koje su bile usmjerene na prioritete oblasti rada iz perspektive unapređenja kvaliteta PU (saradnja sa roditeljima, timski rad i samoevaluacija). Razvijen je i sistem podrške za primjenu Portfolija za praćenje razvoja djece i promovisana je njegova upotreba u zdravstvenim ustanovama i osnovnim školama. U sistemu obrazovanja i vaspitanja aktivan je MEIS sistem, gdje se nalaze svi podaci o djeci koja su uključena u predškolsko vaspitanje i obrazovanje, a izmjenama i dopunama Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju iz 2017. godine su uvedeni mehanizmi koji obezbjeđuju da podaci u MEIS-u budu redovno ažurirani i da budu validni. Takođe je započeta i izrada standarda i metodologije za eksternu evaluaciju vaspitno-obrazovnog rada u PU. Kada je u pitanju unapređenje sistema za obezbjeđivanje kvaliteta PVO, u narednom periodu glavni izazovi su: (a) usvajanje i primjena novih standarda i metodologije za praćenje kvaliteta vaspitnoobrazovnog rada PU, (b) revidiranje pedagoške i druge dokumentacije kako bi se ona uskladila sa EU preporukama o visokokvalitetnom PVO i kako bi u većoj mjeri bila u funkciji unapređenja kvaliteta rada, a u manje u funkciji administracije.

2.3. Pravednost PVO

Važan dio kvaliteta PVO se odnosi na obezbjeđivanje jednake dostupnosti kvalitetnih PVO programa. U pogledu povećanja pravednosti PVO, u prethodnom periodu su realizovane različite aktivnosti namijenjene podršci za kadar i djecu iz marginalizovanih grupa, čija se realizacija prati kroz redovnu saradnju i razmenu informacija i praksi sa zaposlenima i upravom vrtića.

Važna mjera koja je doprinijela većoj dostupnosti PVO za djecu iz ranjivih grupa jeste pokrivanje ukupnih troškova za boravak i ishranu djece sa rješenjem o usmjeravanju, djece iz romske i egipćanske zajednice, porodica korisnika MOP-a i bez roditeljskog staranja od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja i pokrivanje 50% cijene za djecu samohranih roditelja od strane Ministarstva prosvjete. Izmjenama zakona iz oblasti obrazovanja 2017. godine precizno je utvrđeno načelo nediskriminacije u skladu s posebnim propisom što će doprijeti većoj inkluzivnosti PVO. Pored toga, uvođenje trosatnih programa i interaktivnih službi sa bibliotekama igraćaka i knjiga je u značajnoj mjeri povećalo dostupnost PVO djeci koja žive u udaljenim i teško dostupnim sredinama koja su tradicionalno bila veoma malo uključena u programa PVO.

Za djecu iz romskih i egipćanskih zajednica fokus je bio na integraciji kroz redovnu realizaciju tzv. „pripremnih vrtića“ (svake godine u periodu april-jun), sa primarnim ciljem da se djeca iz ove populacije adekvatno pripreme za upis u osnovnu školu. Pored toga, uvedeno je novo

zanimanje Saradnik u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u oblasti obrazovanja, razvijen je standard zanimanja i organizovana je njihova obuka. Ključni zadatak Saradnika u obrazovanju jeste da pruža stručnu podršku porodicama iz romske i egipćanske zajednice pri upisu djece u predškolsko obrazovanje, kao i da u saradnji sa školskim institucijama pomogne pri identifikaciji i upisu romske i egipćanske djece u obrazovni sistem. Takođe, u opštinama u kojima se bilježi značajan broj djece iz RE zajednica realizovano je i dopunsko praćenje radi obezbjeđivanja pune integracije u redovne predškolske aktivnosti (terenski obilasci, praćenje dolazaka i pohađanja, rad s roditeljima, savjetovanja zaposlenih, rad u zajednici i monitoring mehanizma i sl.), što je doprinijelo povećanju obuhvata djece iz ovih zajednica.

Uveden je i program ranih intervencija i pružanja rane podrške djeci s posebnim obrazovnim potrebama koji sprovodi resursni centari (defektolozi, psiholozi, pedagozi, drugi terapeuti). Stručnjaci iz resursnih centara su pružali obuku i podršku zaposlenima u JPU u radu sa djecom s autizmom, s tjelesnim i smetnjama s vidom u koje su bili uključeni i stručnjaci iz zdravstvenih ustanova i lokalnih komisija za usmjeravanje s ciljem da unaprijede vještine prepoznavanja potreba djece, prilagođavanja pristupa i rada. Pored toga, vaspitači su obučeni za ciljanu izradu didaktičkih sredstava, kao i neposredno praktično vođeni (engl. coaching). U Analizi podrške i multisektorskog odgovora na potrebe djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori¹⁴ ocjenjuje se da opšti pristup nije dovoljno transformisan u pravcu bio-psiho-socijalnog modela i da još uvijek dominira medicinski model, kao i da je opšti nivo dostupnosti usluga nedovoljan i da međusektorska saradnja nije na zadovoljavajućem nivou.

Djeca bez roditeljskog staranja iz JU Dječiji dom „Mladost” uključena su već treću školsku godinu u redovni predškolski program, a sprovedene su i obuke za zaposlene vrtića i Dječijeg doma Bijela.

Sve navedene mjere koje su realizovane u prethodnom periodu doprinijele su unapređenju pravednosti, što se pokazuje i kroz poređenje nalaza MICS studije iz 2013. i 2018. godine. Ipak, nalazi MICS 2018 ukazuju da i dalje postoje značajni izazovi u domenu pravednosti PVO. Naime, prema nalazima MICS 2018 studija stopa pohađanja dječaka i djevojčica uzrasta tri do šest godina relativno je sličan (53% naspram 47%), ali postoje značajne razlike u obuhvatu djece iz pojedinih grupa - stopa upisa za djecu iz najbogatijih porodica je 65%, za djecu iz 20% najsiromašnijih porodica svega 18%; obuhvat djece iz urbanih sredina je 62%, a za djecu iz ruralnih sredina svega 35%; svega 16% djece iz romskih naselja uzrasta 3-6 godina je upisano u PVO, dok je u opštoj populaciji djece istog uzrasta stopa upisa oko 53%¹⁵. Pored toga, nalazi iste studije ukazuju na

¹⁴ R. Irimija, D. Kirjaćesku, S. Vasić, Analiza podrške i multisektorskog odgovora na potrebe djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori, Pluriconsult i Predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori, 2018

¹⁵ MICS 2018 – romska naselja (UNICEF), https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-12/MNE_MICS6%20Statistical%20Snapshot%20Education%20ENG_Montenegro%20Roma%20Settlements%202018_FINAL.pdf

značajne razlike u pogledu indeksa ranog razvoja (ECDI indeks¹⁶) – prosječna vrijednost indeksa za djecu iz najbogatijih porodica je 92, dok je za djecu iz najsiromašnijih porodica 76; prosječna vrijednost indeksa za djecu visokoobrazovanih majki je 97, dok je vrijednost ovog indeksa 76 u slučaju djece čije su majke nisko obrazovane (završile su osnovnu školu ili nemaju završenu osnovnu školu); prosječni ECDI indeks za djecu koja pohađaju PVO je 97, dok je on značajno niži za djecu koja ne pohađaju PVO i iznosi oko 83¹⁷. Ovi nalazi ukazuju da djeca iz siromašnijih porodica, ruralnih sredina i djeca čiji roditelji imaju nizak nivo obrazovanja nemaju iste šanse za rani razvoj i da, stoga ona imaju potrebu da budu u većoj mjeri uključena u PVO, te da se njihovi roditelji podrže u obezbjeđivanju podsticajnijeg porodičnog okruženja za rani razvoj.

Tokom pauze izazvane epidemijom koronavirusom roditeljima je bilo omogućeno da koriste pripremljeni materijal za rad sa djecom koji je bio objavljen na veb-stranici Školski portal (www.skolskiportal.edu.me). U saradnji sa kancelarijom UNICEF-a u Crnoj Gori kreirani su kratki video sadržaji pod nazivom #IgrajSeDoma, sa ciljem da inspirišu i usmjere roditelje na koji način da rade sa svojom djecom. Vaspitači su na snimcima edukovali roditelje kako da naprave određeni didaktički materijal i kako da podstiču razvoj svoje djece na kvalitetan način. Takođe, vaspitaču su bili u svakodnevnom kontaktu sa roditeljima i slali su im instrukcije, ideje za učenje, razvoj i rad sa djecom kod kuće.

Kad je u pitanju povećanje dostupnosti PVO, djeci i roditeljima iz osjetljivih grupa najveći izazov za naredni period predstavljaju povećanje obuhvata i obezbjeđivanje redovnog pohađanja PVO, podizanje profesionalnih kapaciteta zaposlenih, kao i prilagođavanje didaktičkih sredstava u radu sa djecom iz osjetljivih grupa, jačanje ranih intervencija za djecu s posebnim obrazovnim potrebama i njihovim roditeljima i obezbjeđivanje djelotvornije interresorne saradnje i saradnje sa NVO, bez kojih je teško obezbjeđiti kvalitetnu inkluzivnost PVO.

¹⁶ ECDI indeks ranog razvoja (Early Childhood Development Index) izražava se na skali 0-100 i odnosi se na procenat djece uzrasta 3-4 godine čiji razvoj je usklađen sa razvojnim očekivanjima za dati uzrast.

¹⁷ MICS 2018 (UNICEF), https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-12/MNE_MICS6%20Statistical%20Snapshot%20ECD%20ENG_Montenegro%202018_FINAL.pdf

2.4. SWOT analiza

Na osnovu analize postojećeg stanja i na osnovu konsultativnog procesa sa donosiocima odluka, stručnjacima i praktičarima u oblasti PVO, identifikovane su specifične prednosti, slabosti, šanse i prijetnje (SWOT analiza), i one su sumirane u tabeli 1.

Tabela 1. SWOT analiza sistema PVO u Crnoj Gori

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none">• Širenje kapaciteta PVO izgradnjom novih objekata i adaptacijom postojećih• Kontinuirano povećanje obuhvata djece• Povećana dostupnost za djecu iz osjetljivih grupa u prethodnim godinama• Uvođenje novih programa (tročasovni programi, interaktivna služba, engleski jezik, rane intervencije)• Kvalifikovan, kreativan, i posvećen kadar koji učestvuje u programima profesionalnog usavršavanja• Postoji viši nivo svijesti među praktičarima o potrebi holističkog pristupa usmjerenog na rani razvoj djece i saradnje sa roditeljima/starateljima• Postoji viši nivo svijesti o značaju inkluzije među donosiocima odluka i praktičarima• Dobra saradnja između donosilaca odluka i praktičara• Pravno su omogućeni diversifikovani programi, usmjereni na potrebe djece i porodica• Pokrenuto je praktično vođenje za programe: portfolio, interaktivne službe, prilagođavanje u radu sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama i monitoring pohađanja RE djece• Sistem je u toku krize pokazao kapacitet da pruži podršku djeci i porodicama na nove i inovativne načine (npr. sistem učenja i podrške na daljinu)	<ul style="list-style-type: none">• Nedostatak prostornih kapaciteta• Nedovoljan broj radno angažovanih vaspitača i stručnih saradnika u PU, u nekim opštinama postoji i deficit ponude• Broj djece u vaspitnim grupama daleko iznad zakonskih normi, što ugrožava kvalitet usluga• Nacionalni plan i program nije usklađen sa EU standardima visokokvalitetnog PVO• Kontinuirani profesionalni razvoj je djelimično usklađen sa EU standardima• Niži obuhvat djece jaslenog uzrasta i djece iz najugroženijih grupa (RE zajednica, korisnika MOP-a, iz ruralnih područja)• Postojeće usluge i programi namijenjeni djeci iz osjetljivih grupa nijesu dovoljne da obezbijede jednaku dostupnost kvalitetnom PVO• Nije obezbjeđena pristupačnost svih PU svoj djeci• Manjak inkluzivnih usluga u zajednici i veza s vrtićem• Upisana djeca ne pohađaju redovno i kontinuirano programe PVO• Sistem nadzora i obezbjeđivanja kvaliteta je nedovoljno participativan i treba da bude u većoj mjeri savjetodavan i usmjeren na unapređenje kvaliteta i pravednosti PVO• Pedagoška dokumentacija, iako unaprijeđena, i dalje je preobimna• Nedovoljni nivo saradnje sa roditeljima/starateljima• Nedovoljni kapaciteti PU za pružanje podrške roditeljima u obezbjeđivanju podsticajnog okruženja za rani razvoj• Neredovno plaćanje mjesečne naknade za boravak u vrtiću

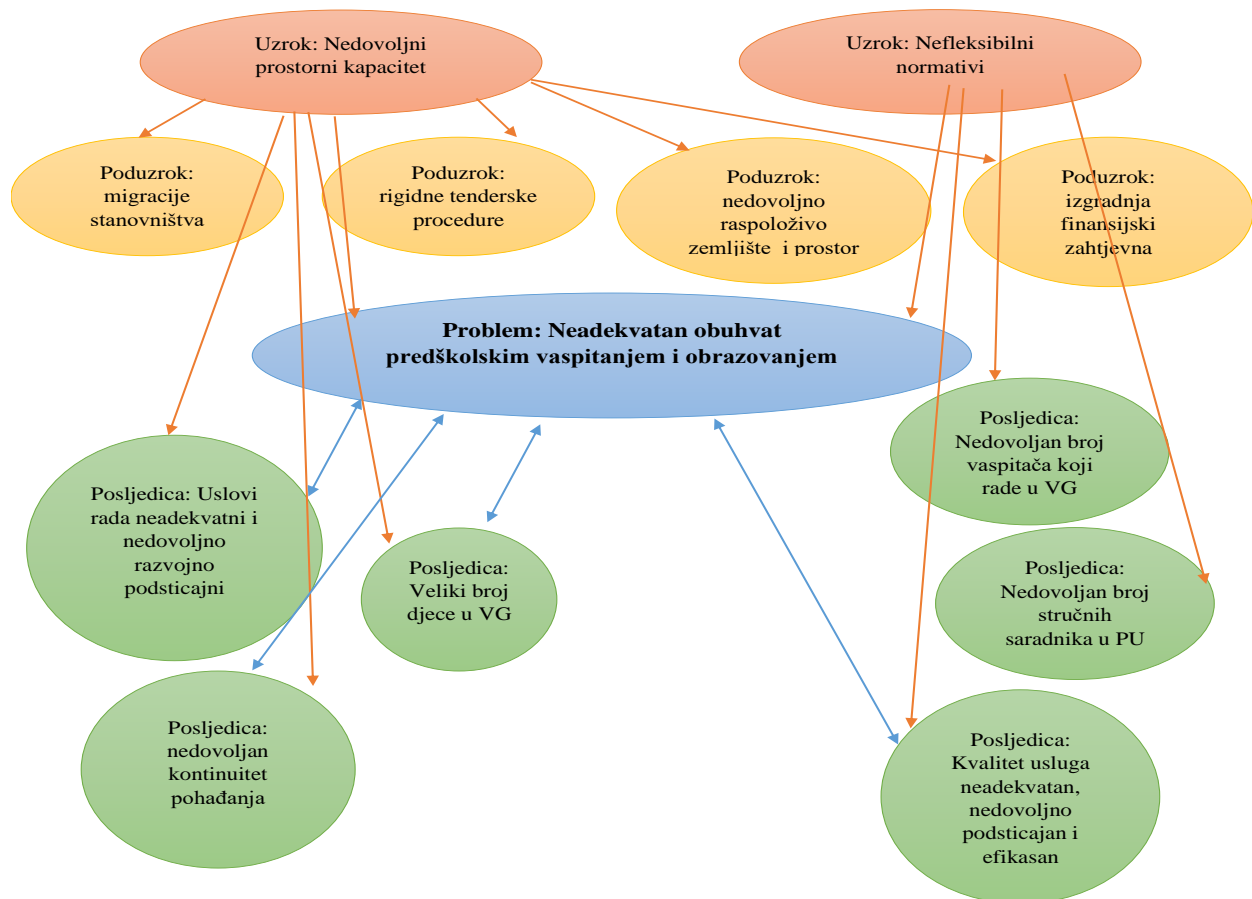
ŠANSE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Postoji viši nivo društvene svijest o značaju PVO i inkluzije • Spremnost da se više sredstava ulaže u PVO – iz budžeta i kreditno • Integracija u EU • Programi podrške EU, UNICEF i drugih međunarodnih organizacija • Usvajanje i unapređivanje EU standarda visokokvalitetnog PVO • Definisanje i akreditacija master univerzitetskog programa inicijalnog obrazovanja vaspitača • Unapređenje sistema profesionalnog razvoja • Osavremenjena Metodologija za eksternu evaluaciju vaspitno-obrazovnog rada • Postojanje kvalitetnog programa podrške roditeljima koji je primijenjen uspješno u nekim opštinama i koji treba proširiti • Postojanje usluga socijalne i dječje zaštite na nivou lokalne zajednice koje predstavljaju dobru osnovu za bolje povezivanje i koordinaciju u pružanju usluga djeci s posebnim obrazovnim potrebama • Sajmovi razmjene primjera dobre prakse su uspostavljeni i treba ih proširiti • Osnažene inkluzivne kompetencije za prilagođavanje rada, izradu specijalizovanog materijala i didaktičkih sredstava • Tokom pandemije COVID 19 urađen je brojni video i pisani materijal za rad kod kuće i kreirana platforma za učenje na daljinu koja može obuhvatiti sve nivoe obrazovanja • Vrtići mogu biti tematski centri izvrsnosti i vježbovnice – centri prakse za studente 	<ul style="list-style-type: none"> • Demografski trendovi u pojedinim djelovima Crne Gore (naglo povećanje i smanjenje populacije, značajne unutrašnje migracije) • Barijere koje otežavaju inter resornu saradnju posebno u domenu inkluzije (podrška i usluge socijalne, dječije, prije svih, zdravstvene zaštite) • Nedovoljni finansijski kapaciteti roditelja u pojedinim dijelovima Crne Gore • Nedovoljan nivo društvene svijest o značaju PVO • Nepristupačnost nekih naselja (posebno u zimskom periodu godine) • Finansijske teškoće izazvane COVID-19 epidemijom i ograničenja u pogledu dodatnih ulaganja u PVO

Spoljni faktori od uticaja na mogućnosti sprovođenje strateškog dokumenta su: epidemiološka, politička i ekonomsko-finansijska situacija.

2.5. Analiza - Drvo problema

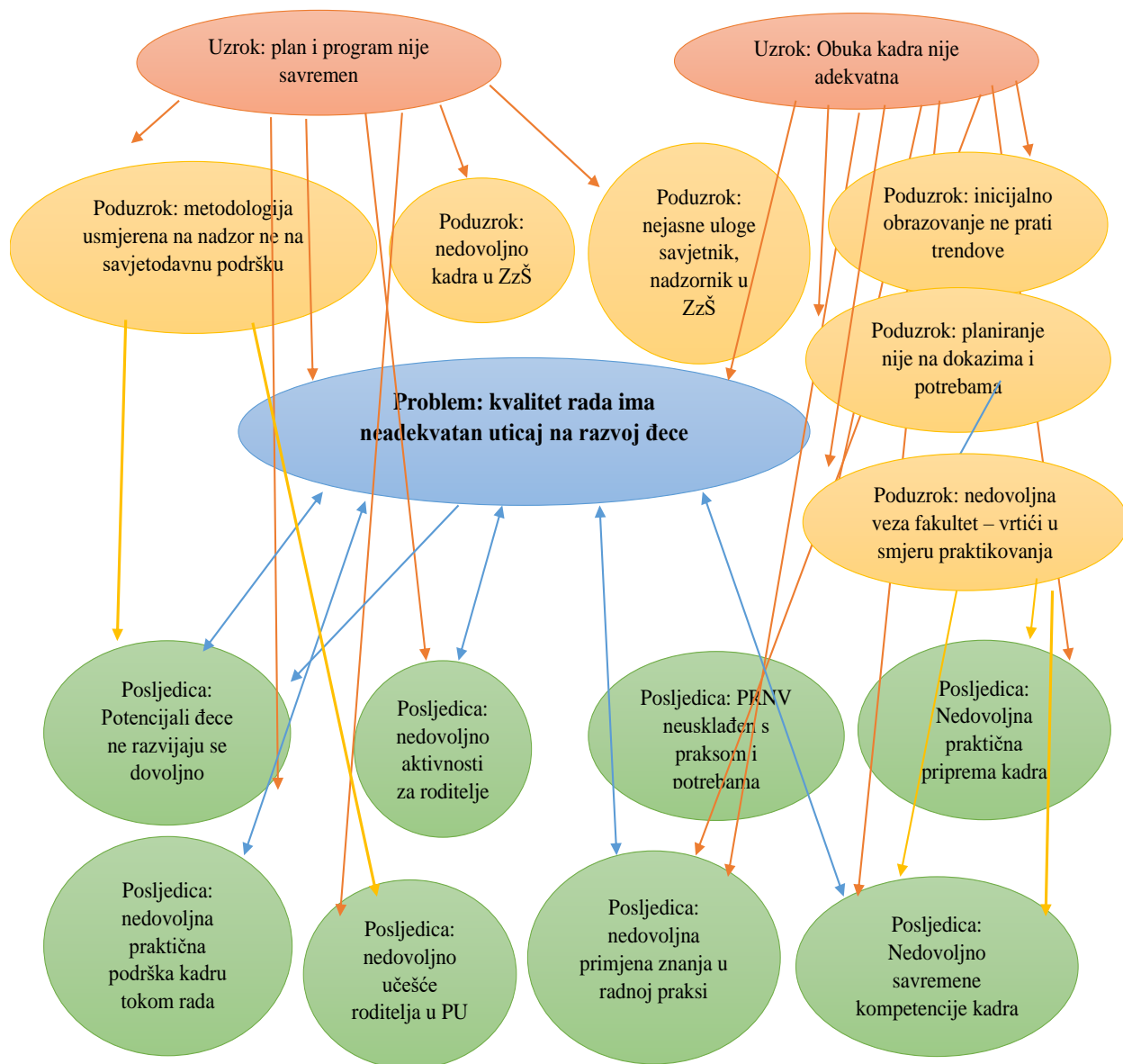
U cilju izoštavanja veze prepoznatih problema da bi se postigli ciljevi kojima se oni rješavaju izradili smo drvo problema za svaku od tri prepoznate prioritetne oblasti kao metodološki instrument koji omogućava jasno i pregledno ukazivanje na prepoznate probleme, njihove uzroke i poduzroke, kao i posljedice. Iz ključnih prepoznatih problema razvili su se ciljevi. "Drvo" predstavlja odnos između uzroka i posljedica u okviru oblasti problema. Na kraju analize identifikovali smo osnovne problem, kako, gdje i zbog čega nastaju, što na njih utiče, koji su efekti, posljedice i uradili vizuelizaciju problema u obliku dijagrama, poznatog kao „drvo problema“ kako bi odnosi uzrok-posljedica bili lakše analizirani. Tako smo, služeći se dostupnim informacijama, prepoznali tri ključna problema i u odnosu na njih identifikovali značajne i direktne uzroke/posljedice. U odnosu na to konstruisano je „drveta problema“ koje predstavlja hijerarhiju uzroka i posljedica, onih koji direktno uzrokuju problem i predstavljaju direktnu posljedicu. Prvi problem se prepoznaje u odnosu na uslove i obuhvat djece, koji konkretno rečeno mogu da se postave na način da nedostatak prostornih kapaciteta utiče na obuhvat, normative, broj djece u vaspitnim grupama, kontinuitet pohađanja, angažovanog kadra.

Slika 1: drvo problema - uslovi i obuhvat

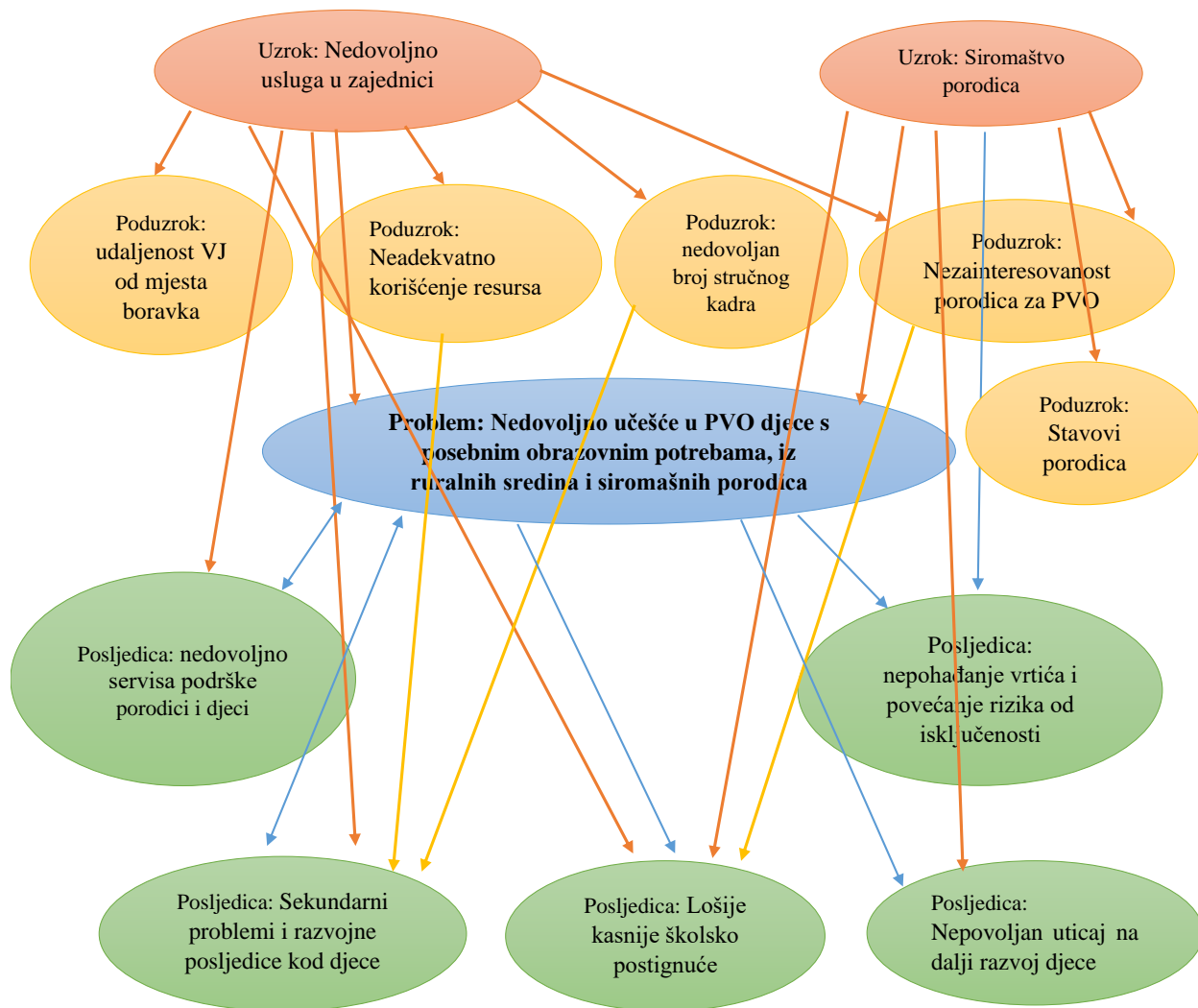
Drugi problem se prepoznaje u pogledu kvaliteta rada, kompetencija kadra, pod uticajem plana i programa, inicijalnog obrazovanja, profesionalnog razvoja, podrške za praksu, rad s roditeljima.

Slika 2: drvo problema – kvalitet i kompetencije

Kao treći problem se prepoznala oblast jednakosti kao uslov za socijalnu inkluziju posebno djece iz osjetljivih grupa. Ovome je uzrok manjak usluga i povezanosti u lokalnoj zajednici, udaljenost naselja od matičnih jedinica, siromaštvo i sl. Kao posljedicu ima da djeca nisu uključena, smanjuju se šanse za rano učenje i razvoj, povećava isključenost i rizik za dalje siromaštvo.

Slika 3: drvo problema – jednake šanse i socijalna inkluzija

2.6. Analiza zainteresovanih strana

Tokom sprovođenja sveobuhvatne analize kapaciteta, kvaliteta, kompetencija, pravednosti, te sagledavanja prednosti, slabosti, šansi i prijetnji paralelno su prepoznate i konsultovane relevantne institucije, organizacije, grupe, pojedinci.

U odnosu na to iskazana je posvećenost, zainteresovanost u pogledu njihovih uloga u implementaciji politike predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Isto je potvrđeno javnom raspravom, posebno u dijelu motivacije, spremnosti, odgovornosti, privrženosti.

Podaci su dobijeni intervjuima, rezultatima samoevaluacija ustanova, nalaza praktičnih vođenja (engl. coaching), kaskadnim konsultacijama s praktičarima.

Zavod za školstvo, kao ustanova koja ima savjetodavnu i funkciju implementacije, svoje mjesto prihvata u aktivnostima u odnosu na podršku i profesionalni razvoj kadra, u procesu unapređenja kvaliteta i inovacija programa rada. U ovoj Ustanovi praktične benefite i dugoročni efekat percipiraju u pogledu uticaja na razvoj svakog djeteta i društva u cjelini.

Neposredni realizatori mjera, rukovodioci, stručni saradnici, vaspitači kao praktičari svoju ulogu prihvataju i vide kroz svakodnevni posvećen, odgovoran rad, lični doprinos razvoju teorije, prakse, budućih stručnih saradnika i nastavnika, ali i u odnosu na sopstveni i strukovni razvoja kako u odnosu isticanje uloge predškolskog vaspitanja i obrazovanja za djecu i porodice, davanja ličnog primjera, promovisanja struke.

Civilni sektor osim iskazanog ličnog interesovanja, potreba sebe vidi kao aktivnog učesnika u svim ciljanim oblastima: obuhvat, kvalitet, uključivanje marginalizovanih grupa, kako kroz promociju, zastupanje, te neposredan društveni i rad u zajednici.

Partneri u međusektorskoj saradnji smatraju važnim da se primijeni višestrani pristup. Sopstvena sektorska involviranost će im pružiti uvid u potrebe korisnika i dovesti do toga da svoje usluge razvijaju prema potrebama grupa sa kojima rade. Samim tim će nastati preventivne uštede, prije svega sekundarnih nepoželjnih pojava (socijalna davanja, hospitalizacije, nepoželjna I štetna ponašanja).

Akadska zajednica sebe vidi u odnosu na pripremu kadra, praćenje potreba, nadogradnju teorije, naučni, društveni i praktičan doprinos.

3. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI S PRATEĆIM INDIKATORIMA USPJEHA

Imajući u vidu analizu postojećeg stanja u sektoru predškolskog vaspitanja i obrazovanja, dugoročnu viziju da se kroz uključivanje u PVO svoj djeci predškolskog uzrasta u Crnoj Gori osigura najbolji mogući početak u životu, kao preduslov za razvoj svih njihovih potencijala, i principe na kojima počiva PVO (vidi okvir 1), strateški cilj je:

Obezbjeđivanje jednakih šansi za rani razvoj sve djece u Crnoj Gori kroz jačanje dostupnosti, kvaliteta i pravednosti PVO.

Ovaj strateški cilj je operacionalizovan kroz tri operativna cilja koji su bili osnova svih mjera i aktivnosti koje se predlažu za period 2021-2025, koje treba da dovedu do unapređenja dostupnosti, kvaliteta i pravednosti PVO:

Operativni cilj 1: Povećanje obuhvata djece PVO

Do 2025. godine povećati uključenost djece predškolskog uzrasta u programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja i obezbijediti ukupan obuhvat djece od 60% sa obuhvatom od 30% djece mlađe od 3 godine i 90% djece starije od 3 godine.

Operativni cilj 2: Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO

Osavremeniti postojeći Plan i program za oblast predškolskog vaspitanja i obrazovanja u svijetlu naučnih saznanja i najboljih međunarodnih praksi koje vode sveukupnom razvoju potencijala svakog djeteta i unaprijediti sistem za obezbjeđivanje kvaliteta u skladu sa EU okvirom za visokokvalitetno PVO do 2025. godine.

Operativni cilj 3: Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa

Do 2025. godine unaprijediti postojeći sistem za pružanje podrške za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa kroz pružanje podrške roditeljima i kroz veću uključenost u kvalitetne programe PVO tako da se poveća indeks ranog razvoja (ECDI) djece iz najsiriromašnjih porodica sa 76 na 85¹⁸.

¹⁸ Rani razvoj djece zavisi prije svega od porodičnog okruženja (u kojoj mjeri roditelji primjenjuju prakse koje su razvojno podsticajne i u kojoj mjeri su djeca uključena u visokokvalitetne programe PVO). Kada su u pitanju djeca iz

Okvir 1: Principi na kojima počiva Strategija za predškolsko vaspitanje i obrazovanje za period 2021-2025 u Crnoj Gori

Visok kvalitet usluga i iskustvenost

Diversifikovani programi i usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja se zasnivaju na savremenim naučnim saznanjima, potrebama djece i porodica i dobrim praksama koje su razvijene od strane praktičara radi pružanja optimalne podrške ranom razvoju sve djece kroz razvojno prilagođene aktivnosti i igru.

Zajednica refleksivnih praktičara, inovativnost i obezbjeđivanje kvaliteta

Ključni faktor za unapređivanje kvaliteta je zajednica refleksivnih praktičara koji rade u adekvatnim uslovima koji im omogućavaju da kroz saradnju i cjeloživotno učenje kontinuirano inoviraju svoju praksu kako bi bili u stanju da pruže adekvatnu podršku djeci i porodici.

Dostupnost, individualizacija i integrisanost usluga

Podrška i usluge u predškolskom vaspitanju i obrazovanju treba da budu dostupne svakom djetetu, da budu usmjerene na dijete i porodicu i usklađene sa njihovim potrebama, da budu integrisane sa uslugama iz zdravstvenog sektora i sektora socijalnog staranja i da doprinose inkluzivnosti i kohezivnosti zajednice.

Participacija, partnerstvo i intersektorska saradnja

Svi važni akteri u PVO (praktičari, roditelji, lokalna zajednica, donosioci odluka i drugi) će kroz partnerstvo i saradnju sa ustanovama drugim sektorima (zdravstveni sektor i sektor za socijalnog staranja) obezbjeđivati podržavajuće i zdravo okruženja za rani razvoj sve djece i prilagođiće svoje usluge kako bi se zadovoljile jedinstvene potrebe djece i njihovih porodica.

Adekvatni uslovi i kapaciteti

Kvalitet usluga u PVO je nužno povezan sa obezbjeđivanjem adekvatnih uslova (prostor, oprema i didaktički materijali, veličina vaspitnih grupa, društveni status PVO) i kapaciteta (npr. odgovarajući broj vaspitača i drugog kadra) i zato je neophodno da se, u skladu sa raspoloživim resursima, unaprijede postojeći uslovi u kojima se realizuju programi i usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja i kapaciteti PVO.

Institucionalizacija inovacija

Pravci razvoja, nove prakse, uspostavljene nove usluge treba da budu prepoznate, precizno određene, utemeljene, postavljene i praćene u odgovarajućoj legislativi i pravno-tehničkoj osnovi i normi da bi se osigurala njihova primjena i kapacitet.

osjetljivih grupa ECDI zavisi i od stepena u kojem porodice i djeca dobijaju adekvatnu podršku kroz zdravstvene i socijalne usluge.

Operativni cilj 1: Povećanje obuhvata djece PVO

Prvi opšti operativni cilj se odnosi na povećanje obuhvata. Imajući u vidu da je tokom perioda primjene prethodne strategije (2016-2020) obuhvat u prosjeku uvećavan za 3 procentna poena godišnje to znači da uz postojeći intenzitet širenja obuhvata može da se dostigne obuhvat od 60% do 2025. godine. To znači da bi oko 27.000 djece trebalo da pohađa PVO u 2025. godini, odnosno oko 3.600 više djece nego što je to bio slučaj u 2020. godini. Pored toga, povećanje obuhvata treba da bude ostvareno tako da obuhvat djece mlađe od 3 godine bude 30%, a da obuhvat djece od 3 godine do polaska u osnovnu školu bude 90% (vidi tabelu 2). Da bi se ostvario taj cilj potrebno je da se broj djece u jaslicama poveća za oko 600 i da se broj djece u vrtićima poveća za oko 3.000.

Planirano povećanje broja djece u PVO je niže od povećanja koje je ostvareno u periodu 2016-2020 u kojem je oko 6.000 dodatne djece uključeno u PVO (oko 4.000 u vrtiće i oko 2.000 u jaslene programe). Ključni razlog zašto se za period 2020-2025 planira niži porast u broju djece se odnosi na potrebu da se smanji veličina postojećih grupa (koje su sada u velikom broju PU veoma velike) i da se na taj način ostvari opšti operativni cilj 2 (povećanje kvaliteta, vidi dole).

Ostvarenjem ovog opšteg operativnog cilja PVO u Crnoj Gori bi se približila prosječnom obuhvatu jaslenim programima u zemljama EU (prosječni obuhvat je oko 35%) i EU cilju za 2020. godinu kada je u pitanju obuhvat djece starije od 4 godine (95%).

Tabela 2. Indikatori za praćenje operativnog cilja 1

Operativni cilj	Indikator (izvor)	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
1. Povećanje obuhvata djece PVO	1.1 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 0 do 6 godina (MONSTAT)	52%	56%	60%
1. Povećanje obuhvata djece PVO	1.2 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 3 do 6 godina (MONSTAT)	77%	83%	90%
1. Povećanje obuhvata djece PVO	1.3 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 0 do 3 godina (MONSTAT)	28%	29%	30%

Da bi se ostvario ovaj operativni cilj potrebno je da se realizuju sljedeća ključna mjerila da bi doprinijeli proširenju postojećih kapaciteta:

- Ključno mjerilo 1.1: Povećanje kapaciteta u javnim predškolskim ustanovama
- Ključno mjerilo 1.2: Povećanje kapaciteta kroz adaptaciju javnih lokalnih prostora
- Ključno mjerilo 1.3: Izraditi dugoročni plan širenja kapaciteta, koji će uključiti i inovativne, društveno odgovorne opcije

- Ključno mjerilo 1.4: Jačati svijest javnosti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja

U tabeli 3 su pregledno prikazani indikatori pomoću kojih se prati ostvarenje specifičnih operativnih ciljeva 1.1 do 1.4.

Tabela 3. Indikatori za praćenje ključnih mjerila 1.1-1.4

Ključna mjerila	Indikator (izvor)	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
1.1. Povećanje kapacitet u javnim predškolskim ustanovama	1.1.1 Ukupna nova površina u javnim PU (m ²) (MEIS)	0	6000	13000
1.2. Povećanje kapaciteta kroz adaptaciju javnih lokalnih prostora	1.2.1 Ukupna površina u novim adaptiranim prostorima (m ²) (MEIS)	0	500 m ²	1500 m ²
1.3. Izraditi dugoročni plan širenja kapaciteta	1.4.1. Usvojen dugoročni plan širenja kapaciteta	Ne	Ne	Da
1.4. Jačati svijest javnosti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja	1.5.1. Kampanja za podizanje svesti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja je realizovana	Da	Da	Da

Operativni cilj 2: Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO

Drugi opšti operativni cilj se odnosi na unapređenje kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Analiza postojećeg stanja je ukazala da postoji potreba da se kvalitet PVO značajno unaprijedi u narednom periodu u skladu sa EU okvirom za visokokvalitetni PVO. Pored toga, osnovna misija PVO u Crnoj Gori jeste podrška ranom razvoju djece zbog čega pitanje unapređenja kvaliteta treba da bude u fokusu u periodu 2021-2025.

Analiza trenutnog stanja je ukazala na ključne prepreke kada je u pitanju sadašnji kvalitet PVO u Crnoj Gori: (a) nedovoljan broj vaspitača, posljedično, prevelike vaspitne grupe i previsok broj djece po vaspitaču, što otežava pružanje kvalitetnog rada, (b) kvalitet postojećeg programa PVO nije usklađen sa EU okvirom, (c) inicijalno obrazovanje i profesionalni razvoj zaposlenih nijesu usklađeni sa EU okvirom, a nijesu ni međusobno dovoljno usklađeni, (d) pružanje podrške roditeljima u stvaranju podsticajnog okruženja za rani razvoj nije dovoljno razvijen, i (e) sistem obezbjeđivanja kvaliteta je nedovoljno usmjeren na unapređivanje kvaliteta, a više na nadzor.

Tabela 4. Indikatori za praćenje operativnog cilja 2

Operativni cilj	Indikator	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
2. Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO	2.1 Broj javnih PU u kojima je prosječna veličina vaspitnih grupa do 26 djece po vaspitnoj grupi (MONSTAT)	10	14	18
	2.2 Novi plan i program PVO i novi model profesionalnog usavršavanja su usaglašeni sa EU okvirom (MP)	Ne	Ne	Da

Da bi se u narednom periodu unaprijedio kvalitet PVO potrebno je da se realizuju sljedeća ključna mjerila:

- Ključno mjerilo 2.1: Smanjivanje veličine vaspitnih grupa
- Ključno mjerilo 2.2: Razvoj i primjena osavremenjenog Plana i programa PVO
- Ključno mjerilo 2.3: Uskladiti postojeći sistem profesionalnog razvoja sa EU okvirom
- Ključno mjerilo 2.4: Unaprijediti sadržaj i praksu inicijalnog obrazovanja
- Ključno mjerilo 2.5: Unaprijediti postojeći sistem obezbjeđivanja kvaliteta
- Ključno mjerilo 2.6: Jačanje podrške roditeljima i porodicama
- Ključno mjerilo 2.7: Revizija režima rada i unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama
- Ključno mjerilo 2.8: Uvezati i učiniti održivim aktivnosti prelaza u osnovnu školu

U tabeli 5 su pregledno prikazani indikatori pomoću kojih se prati ostvarenje specifičnih operativnih ciljeva 2.1 do 2.8.

Tabela 5. Indikatori za praćenje operativnih ciljeva 2.1 - 2.5

Ključna mjerila	Indikator	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
2.1. Smanjivanje veličine vaspitnih grupa	2.1.1 Prosječna veličina vaspitnih grupa (MONSTAT)	32	30	26
2.2. Razvoj i primjena osavremenjenog Plana i programa PVO	2.2.1 Osavremenjeni Plan i program PVO razvijen, usvojen i	Ne	Ne	Da

	primjenjuje se (MP i ZzŠ)			
2.3. Uskladiti postojeći sistem profesionalnog razvoja sa EU okvirom	2.3.1 Sistem profesionalnog razvoja je usklađen sa EU okvirom, pilotiran i usvojen (MP i ZzŠ)	Ne	Ne	Da
2.4. Unaprijediti sadržaj i praksu inicijalnog obrazovanja	2.4.1 Novi program inicijalnog obrazovanja je akreditovan	Ne	Ne	Da
2.5. Unaprijediti postojeći sistem obezbjeđivanja kvaliteta	2.5.1 Cjeloviti, koherentan, djelotvoran i efikasan sistem obezbjeđivanja kvaliteta je uspostavljen (MP i ZzŠ)	Ne	Ne	Da
2.6. Jačanje podrške roditeljima i porodicama	2.6.1 Razviti, pilotirati i usvojiti program pružanja podrške roditeljima djece predškolskog uzrasta (MP i ZzŠ)	Ne	Ne	Da
2.7. Revizija režima rada i unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama	2.7.1. Broj ustanova koje uvele novi režim rada i zadovoljavaju standarde ishrane u predškolskim ustanovama po nacionalnim Smjericama Instituta za javno zdravlje (MP)	0	10	18
2.8. Uvezati i učiniti održivim aktivnosti prelaza u osnovnu školu	2.8.1. Program podrške prelasku djece iz vrtića u osnovnu školu je razvijen i usvojen	Ne	Da	Da

Operativni cilj 3: Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa

Treći opšti operativni cilj se odnosi na unapređenje pravednosti PVO u pogledu dostupnosti i kvaliteta podrške ranom razvoju, koji se obezbjeđuje za djecu iz osjetljivih grupa, čime bi sistem PVO postao inkluzivniji. Trećim opštim operativnim ciljem se planira da se do 2025. godine unaprijedi postojeći sistem za pružanje podrške za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa kroz pružanje podrške roditeljima i kroz veću uključenost u kvalitetne programe PVO, kako bi se

povećao indeks ranog razvoja (ECDI) djece iz najsiromašnijih porodica sa 76 na 85, a djece iz romskih naselja sa 77 na 85.

Tabela 6. Indikatori za praćenje operativnog cilja 3

Operativni cilj	Indikator	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
3. Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa	3.1 ECDI indeks djece iz donjeg kvintila prema materijalnom statusu (MICS)	76	-	85

Analiza postojećeg stanja je pokazala da su djeca iz osjetljivih grupa (djeca koja žive u udaljenim ruralnim naseljima, djeca koja žive u uslovima siromaštva¹⁹, djeca iz RE zajednica i djeca sa posebnim obrazovnim potrebama) u manjoj mjeri uključena u PVO i da postoji jaz u pogledu indeksa ranog razvoja u odnosu na drugu djecu u Crnoj Gori. Dva ključna razloga za niži stepen uključenosti u PVO i za slabije šanse za rani razvoj potencijala djece povezana su sa: (a) niža dostupnost kvalitetnih programa PVO za djecu iz osjetljivih grupa, (b) nedovoljna dostupnost podsticajnih materijala i sadržaja koji podstiču rani razvoj djece (npr. igračke, knjige itd.) i (c) nedovoljno podsticajne roditeljske prakse.

Da bi se u narednom periodu unaprijedile prilike za rani razvoj potencijala za djecu iz osjetljivih grupa potrebno je da se realizuju sljedeća ključna mjerila:

- Ključno mjerilo 3.1: Povećanje uključenosti djece iz osjetljivih grupa u PVO uz jačanje dostupnosti i kvaliteta usluge rane podrške
- Ključno mjerilo 3.2: Širenje i jačanje interaktivnih službi
- Ključno mjerilo 3.3: Unaprijediti podršku djeci i roditeljima iz osjetljivih grupa u obezbjeđivanju podsticajnijih uslova za rani razvoj u porodičnom i lokalnom okruženju, dostupnosti i kvaliteta usluge rane podrške

U tabeli 7 su pregledno prikazani indikatori pomoću kojih se prati ostvarenje ključnih mjerila 3.1 do 3.3.

Tabela 7. Indikatori za praćenje ključnih mjerila 3.1-3.3.

Ključna mjerila	Indikator	Sadašnja vrijednost 2020	Ciljna vrijednost 2022	Ciljna vrijednost 2025
3.1. Povećanje uključenosti djece iz	3.1.1 Uključenost djece 3-6 godina iz	18%	-	40%

¹⁹ Prema podacima EUROSTAT-a oko 40% djece uzrasta 0-17 godina je u riziku od siromaštva. Rizik od siromaštva varira u zavisnosti od nivoa obrazovanja majki pa je ona za djecu čije majke nemaju završeno srednjeg obrazovanje stopa rizika od siromaštva dostiže 85%.

osjetljivih grupa u PVO	20% najsiromašnijih porodica u PVO (MICS)			
	3.1.2 Uključenost djece 3-6 godina iz ruralnih sredina u PVO (MICS)	35%	-	45%
3.2. Širenje i jačanje interaktivnih službi	3.2.1 Broj djece koja su uključena u rad interaktivnih službi (MEIS)	210	250	320
3.3. Unaprijediti podršku djeci i roditeljima u obezbjeđivanju podsticajnijih uslova za rani razvoj u porodičnom i lokalnom okruženju	3.3.1 Procenat djece 3-6 godina u grupi 20% sa najnižim materijalnim statusom sa kojom odrasli članovi porodice učestvuju u četiri ili više razvojno podsticajnih aktivnosti (MICS)	69%	-	80%

4. KLJUČNE AKTIVNOSTI ZA SPROVOĐENJE OPERATIVNIH CILJEVA

U ovom poglavlju biće riječi o glavnim pravcima djelovanja i ključnim aktivnostima koje je potrebno realizovati u narednom periodu kako bi se ostvarili operativni ciljevi koji su definisani u prethodnom poglavlju.

Operativni cilj 1: Povećanje obuhvata djece PVO

Ključno mjerilo 1.1: Povećanje kapaciteta u javnim predškolskim ustanovama

Povećanje kapaciteta u javnim predškolskim ustanovama biće ostvareno na sljedeće načine:

- Izgradnja novih objekata – u opštinama (npr. Podgorica, Bar itd.) u kojima postoji veliki broj djece koja nisu uključena u PVO i u kojima postoji stabilan trend u pogledu broja djece (zbog većeg broja živorođene djece i/ili zbog velike stope doseljavanja) problem kapaciteta će biti rješavan kroz izgradnju novih objekata u naseljima tamo gdje oni ne postoje²⁰.
- Proširenje kapaciteta postojećih objekata – u naseljima gdje već postoji objekti PU i gdje postoje mogućnosti kapaciteti će biti prošireni kroz dogradnju, nadogradnju ili rekonstrukciju (djelimičnu ili potpunu) postojećih objekata PU.

Ključno mjerilo 1.2: Povećanje kapaciteta kroz adaptaciju javnih lokalnih prostora

Doprinos širenju kapaciteta PVO će biti ostvaren na osnovu širenja postojećih kapaciteta PVO kroz adaptaciju prostora u javnim ustanovama (npr. resursni centri, osnovne škole itd.) u naseljima u kojima postoji potražnja za uslugama PU, a ne postoje dovoljni kapaciteti u postojećim PU. Prilikom adaptacije takvih prostora za potrebe PVO treba voditi računa da ti prostori budu usklađeni sa standardima i normama koje važe u sektoru PVO.

Ključno mjerilo 1.3: Izraditi dugoročni plan širenja kapaciteta, koji će uključiti i inovativne, društveno odgovorne opcije

Širenje kapaciteta koje će biti realizovano u periodu do 2025. godine neće biti dovoljan da obezbijedi ostvarenje obuhvata PVO koji bi bio na nivou EU zemalja uz poštovanje zakonskih normi o veličini grupa. Iz tog razloga postoji potreba da se izradi sistematična i dugoročna analiza potrebnih kapaciteta za period nakon 2025. godine kako bi se sljedeći period strateškog planiranja

²⁰U toku je izgradnja VJ u Rožajama, Herceg Novom, Podgorici (Blok VI), Pljevljima. U narednom periodu očekuje se početak radova u Ulcinju, Baru, a kroz CEB 2 u Podgorici (Tuški put, Stari Aerodrom, Zlatica, City kvart), te u Bijelom Polju, Beranama, Plavu.

zasnovao na takvoj analizi. Ona treba da se oslanja na ranije razvijeni mehanizam za izradu lokalnih planova implementacije shodno regionalnim i lokalnim specifičnostima.

Tokom izrade analize posebnu pažnju treba posvetiti potencijalnoj saradnji sa privatnim sektorom u pogledu proširenja kapaciteta za pružanje usluga PVO u njihovim objektima i da se na osnovu toga procijene izvodljivost i konkretni modaliteti saradnje sa privatnim sektorom koji bi bili optimalni.

Na osnovu analize treba da se izradi srednjoročni plan za širenje kapaciteta PVO koji će definisati opcije za širenje kapaciteta (izgradnja novih objekata, adaptacija postojećih objekata, adaptacija lokalnih prostora i druge opcije koje se u analizi pokazuju realističnim) i koji bi se sprovodio u periodu 2026-2030.

Ključno mjerilo 1.4: Jačati svijest javnosti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja

Cijeneći da je potrebno omogućiti svakom djetetu jednake šanse, te da su brojne kampanje i rad u zajednici već dali dobre rezultate, te aktivnosti treba održati i pojačati u narednom periodu.

Kampanje treba da su situacione, ciljane, zasnovane na procjeni konteksta i potreba u lokalnoj zajednici.

Važno je promovisati profesiju vaspitača i uticati kako na porast zainteresovanih u odnosu na ovu struku u svim djelovima Crne Gore, ali i u pogledu kvaliteta kandidata.

Promotivnost ove razvojne dobi treba da bude prisutna i kroz dalje sajmove u lokalnim zajednicima, ciljane aktivnosti samih vrtića, stalno prisutne tematske, afirmativne medijske sadržaje.

Operativni cilj 2: Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO

Ključno mjerilo 2.1: Smanjivanje veličine vaspitnih grupa

Analiza postojećeg stanja je ukazala da je u mnogim javnim PU (uglavnom u urbanim sredinama) prosječna veličina vaspitnih grupa veća nego što je propisano. Da bi se obezbijedili adekvatni uslovi za visokokvalitetno PVO neophodno je da se veličina vaspitnih grupa smanji. Širenje kapaciteta PVO koje je planirano u okviru strateškog cilja 1 će biti glavni način da se ostvari ovaj operativni cilj. Pored toga, treba podržati javne PU u traganju za dodatnim načinima za smanjivanje veličine vaspitnih grupa (npr. kroz drugačiju organizaciju rada).

Potreba da se u narednom periodu umanju prosječna veličina vaspitnih grupa u mnogim PU je povezana i sa povećanjem broja vaspitača. Pri tome, zapošljavanje novih vaspitača je ograničeno postojanjem odgovarajućeg kadra koji je kvalitetno obrazovan za posao vaspitača i finansijskih mogućnosti u budžetu. Iz tog razloga ostvarenje ovog operativnog cilja zahtjeva dobru analizu postojećeg stanja, ograničenja i mogućnosti i formulisanje realističnog plana za povećanje broja zaposlenih u PVO. U okviru plana za povećanje vaspitača i stručnih saradnika treba da bude razmotreni uslovi za rad u PU kako bi se eventualno omogućilo da diplomirani stručnjaci koji su stekli srodne kvalifikacije mogu pod određenim uslovima da se zaposle u PU. Takođe, same ustanove imaju ulogu u promovisanju struke.

Ključno mjerilo 2.2: Razvoj i primjena osavremenjenog Plana i programa PVO

Analiza postojećeg stanja je ukazala na potrebu da se unaprijedi kvalitet PVO kako bi djeca u Crnoj Gori imala podsticajnije uslove za rani razvoj i za razvoj svojih potencijala. Pored toga, postojeći kvalitet PVO treba uskladiti sa EU okvirom za visokokvalitetno PVO kako bi djeca u Crnoj Gori imala iste šanse za rani razvoj i razvoj svojih potencijala kao njihovi vršnjaci u drugim EU zemljama. Konačno, u prethodnom periodu je razvijen niz inovativnih specifičnih programa PVO (interaktivne službe, trosatni programi) i PU se podstiču da razvijaju posebne programe koji odgovaraju na potrebe djece i roditelja. Diversifikacija programa je važan element za unapređenje kvalitet PVO, ali je ona, takođe, povezan sa potrebom da se obezbijedi koherentnost i kvalitet različitih programa koji sada postoje i koji će se razvijati u narednom periodu. Iz navedenih razloga potrebno je da se razvije novi plan i program PVO koji bi osavremenio postojeći plan i program.

Revidirani program treba da bude usklađen sa novim naučnim saznanjima, kao i sa najboljim međunarodnim praksama. Novi plan i program treba da bude orijentisan na najbolji interes djeteta i holistički u smislu da podržava sveukupni razvoj potencijala svakog djeteta. Novi program treba da bude razvijen tako da daje okvir i smjernice da bi u implementaciji bio inovativan, stimulativan, sveobuhvatan, razvojno adekvatan, participativan i inkluzivan. Novi program treba da podrži praktičare da razvijaju i primjenjuju aktivnosti koje su istraživačke, igrovne, fleksibilne, kulturološki prilagodljive, a za djecu iskustvene, uključujuće, razvojne. Novi program treba, takođe, da obezbjeđuje ravnopravnost, univerzalnost, kvalitet, da bude pristupačan, kontekstualan, aktivan i konstruktivan i da nudi sadržaje za programsku orijentaciju ka pozitivnom roditeljstvu. Konačno, novi plan i program treba da obezbijedi okvir za integrisanje specifičnih programa i praksi koje su razvijene u prethodnom periodu (npr. portfolio, promocije i kampanje, promjena režima rada, promjena ishrane, podrška djeci prilikom prelaska u osnovnu školu).

Razvoj novog programa bi trebalo da bude završen u roku koji omogućava da se pripreme za njegovo pilotiranje realizuju u 2022. godini. Pripreme obuhvataju (a) identifikaciju i obezbjeđivanje preduslova koje je neophodno ostvariti na nivou PU kako bi one imale kapacitet za implementaciju novog plana i programa i (b) pripremu raznovrsnih oblika podrške koju bi Zavod za školstvo pružao PU tokom implementacije. Na osnovu pripreme za implementaciju

novog plana i programa ona bi započela u školskoj 2022/23. Tokom školske godine 2022/23 i 2023/24 treba obezbijediti svim PU adekvatnu podršku od strane Zavoda za školstvo, kao i sistematsko praćenje primjene novog plana i programa od strane PU. Na osnovu glavnih nalaza praćenja Zavod za školstvo treba da pripremi plan za unaprijeđenu implementaciju novog plana i programa do kraja 2025. godine.

Konačno, novi plan i program i iskustva njegove primjene treba da budu jedan od osnova za dalje unapređivanje programa inicijalnog obrazovanja vaspitača.

Ključno mjerilo 2.3: Uskladiti postojeći sistem profesionalnog razvoja sa EU okvirom

Analiza postojećeg sistema za profesionalno usavršavanje vaspitača²¹ ukazala je na glavne izazove koji postoje u trenutnoj praksi i koji ograničavaju u značajnoj mjeri unapređivanje kvaliteta u PVO. Pored toga, ova analiza daje i dobre smjernice za unapređivanje sistema profesionalnog razvoja vaspitača i stručnih saradnika u PVO.

U skladu sa tim u narednom periodu treba izvršiti reformu sistema profesionalnog razvoja koji bi integrisao dobre prakse koje su razvijene u prethodnom periodu (npr. inovativne programe stručnog usavršavanja koje su razvijene u prethodnom periodu, sajmovi dobrih praksi) i nove prakse koje mogu da unaprijede kvalitet i efikasnost postojećeg sistema profesionalnog usavršavanja (npr. centri izvrsnosti²², vježbaonice, aktivno praktično vođenje, pružanje savjetodavnih usluga od strane Zavoda za školstvo i sl.). Konačno, na osnovu nalaza analize „Kontinuirani profesionalni razvoj vaspitača u Crnoj Gori” treba pilotirati regionalne centre izvrsnosti za obuku nastavnog kadra koji bi bili živa i stalna jezgra inovativnih i savremenih znanja iz različitih oblasti vaspitno-obrazovnog rada koji su do sada razvijani, ili za kojima postoji potreba.

Reformisani sistem profesionalnog usavršavanja treba da bude usklađen sa EU okvirom kako bi doprinio daljem unapređivanju kvaliteta PVO u Crnoj Gori. Pored toga, novi sistem profesionalnog usavršavanja u PVO treba da bude usklađen i sa novim planom i programom što se može postići usklađivanjem oba dokumenta sa EU okvirom za visokokvalitetno PVO. Takođe, treba da je zasnovan na dokazima, najboljim praksama, provjerenim programima sa rezultatima u primjeni.

Nakon izrade novog koncepta profesionalnog usavršavanja treba obezbijediti uslove za njegovu punu primjenu u PVO (kroz reviziju normativnog okvira, obezbjeđivanje potrebnih finansijskih sredstava, obuku kadra itd.). Pored toga, potrebno je da vaspitači koji rade u prvom razredu osnovne škole budu kontinuirano obučavani za sve ključne novine koje se uvode u PVO.

²¹ Milić, S. (2018). Analiza potreba sa preporukama za profesionalni razvoj vaspitača u Crnoj Gori. UNICEF, Podgorica.

²² Različite PU mogu da postanu centri izvrsnosti u različitim domenima rada

Ključno mjerilo 2.4: Unaprijediti sadržaj i praksu inicijalnog obrazovanja

Pored toga, inicijalno obrazovanje vaspitača je jedna od važnih komponenti kvaliteta PVO i profesionalizacije vaspitačkog poziva. Iz tog razloga, nakon finalizacije novog javno važećeg plana i programa potrebno je da se izvrši usklađivanje programa inicijalnog obrazovanja vaspitača, kao i sistema za profesionalno usavršavanje vaspitača sa novinama koje bude donio osavremenjeni plan i program.

Novi program inicijalnog obrazovanja vaspitača treba da uključi i stručnu praksu koja bi se realizovala u PU koje imaju status vježbaonice i uz aktivnu mentorsku podršku. Pored toga, realizacija stručne prakse treba da bude snažno povezana sa novim konceptom centara izvrsnosti, i novim programom profesionalnog razvoja i osavremenjenim planom i programom.

Ključno mjerilo 2.5: Unaprijediti postojeći sistem obezbjeđivanja kvaliteta

Analiza postojećeg stanja je ukazala da je kvalitet usluga u oblasti PVO neujednačen, što je dobrim dijelom rezultat činjenice da različite PU funkcionišu u veoma različitim uslovima. Ipak, ovaj nalaz ukazuje na potrebu da se u narednom periodu radi na razvoju djelotvornog sistema za praćenje i obezbjeđivanje kvaliteta u PVO koji će biti usklađen sa novim planom i programom PVO i inoviranim sistemom profesionalnog razvoja.

Novi sistem obezbjeđivanja kvaliteta treba da (a) integriše postojeće mehanizme koji su uspostavljeni u prethodnom periodu (npr. MEIS, školski portal, pedagoški nadzor, sajmovi inovativnih praksi, aktivno praktično vođenje, istraživanja itd.) i razvije dodatne mehanizme (npr. centri izvrsnosti, vježbaonice, vaspitači mentori, aktivno praktično vođenje itd.) u jedinstven, koherentan, djelotvoran i efikasan sistem, i (b) obezbijedi redovno praćenje kvaliteta na nivou cijelog sistema PVO i na nivou pojedinačnih PU i da prije svega bude usmjeren ka savjetodavnom radu i unapređivanju kvaliteta, a ne ka administrativnoj kontroli i u tom smislu je posebno važno osavremeniti postojeći sistem pedagoškog nadzora.

Ključno mjerilo 2.6: Jačanje podrške roditeljima i porodicama

Analiza postojećeg stanja je ukazala da postoji potreba da se ojača važna funkcija PVO koja se odnosi na pružanje podrške roditeljima u obezbjeđivanju razvojno podsticajnog okruženja u porodici (uključujući i zdravu iskranu i važnost fizičke aktivnosti), oslanjajući se na dobra iskustva iz dosadašnje prakse primjene programa Roditeljstvo za cjeloživotno zdravlje.

Iz tog razloga postoji potreba da se u sadašnjoj praksi rada PU ojača saradnja sa roditeljima sa posebnim naglaskom na pružanje podrške roditeljima u obezbjeđivanju razvojno adekvatnog

okruženja za rani razvoj u okviru porodice²³. Ovaj cilj je važan kako u slučaju roditelja čija su djeca uključena u rad PU, tako i u slučaju roditelja čija djeca nijesu uključena. Zbog toga je potrebno uraditi kompilacijski program koji bi imao najširu moguću upotrebu, bio fleksibilan i jednostavan za prilagođavanje u konkretnom ambijentu ili pojedinim ciljnim grupama.

Imajući u vidu da jedan broj djece nije uključen u PVO (što je posebno slučaj sa djecom jaslenog uzrasta) bilo bi od posebne važnosti da se razvije program za pružanje podrške roditeljima djece koja nijesu uključeni u PVO. Jedan od načina da se pruži podrška roditeljima čija djeca nijesu uključena u PVO mogu biti kratki programi koje bi realizovale PU, kao i kreiranje i produkcija medijskih sadržaja za roditelje i djecu. Osnovni cilj kratkih programa za roditelje i medijskih sadržaja jeste je da podignu kapacitete roditelja da obezbijede podsticajnije uslove za rani razvoj svoje djece u okviru porodičnog okruženja.

U planiranju te aktivnosti treba koristiti iskustvo koje je stečeno tokom COVID-19 epidemije, produkciju, mehanizme i sadržaje koji su razvijeni u tom periodu. Oni su korisni i veoma upotrebljivi za svakodnevni rad, kao podrška u radu interaktivnih službi, za promociju, rad u zajednici, u bolničkim uslovima: nastali materijal, procedure, tehnike rada. Pored toga, ovi sadržaji treba da budu okosnica kontinuirane saradnje sa javnim medijskim servisom u Crnoj Gori kako bi se oni učinili dostupnim svima, posebno porodicama čija djeca nijesu uključena u PVO. Važno je pomenuti da je digitalizacija obrazovanja jedna od ključnih razvojnih oblasti Ministarstva prosvjete, kulture, nauke i sporta u tom kontekstu i razvoj platforme za učenje na daljinu. Razvoj materijala podrške za roditelje i djecu predškolskog uzrasta biće jedna od aktivnosti koje slijede.

Program rada sa roditeljima treba da budu razvijeni u saradnji sa praktičarima i civilnim sektorom kako bi bio realističan i kako bi odgovorio na potrebe roditelja. Nakon razvoja programa treba ga pilotirati kako bi bio finalizovan na osnovu nalaza iz pilot studije. Ovaj program treba da se razvija i pilotira zajedno sa novim planom i programom PVO pošto bi trebalo da bude usklađen sa njim.

U saradnji sa MRSS programi rada sa roditeljima treba da budu prilagođeni i primijenjeni za hranitelje i djecu koja žive u hraniteljskim porodicama.

Ključno mjerilo 2.7: Revizija režima rada i unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama

U prethodnom periodu pokrenuta je inicijativa koja treba da obezbijedi prilagođavanje režima rada u PU, posebno kada su u pitanju djeca koja će naredne godine preći u osnovno obrazovanje. To podrazumijeva fleksibilniji ritam rada za najstariju grupu djece naročito kada je

²³ Na primjer, podizanje svijesti roditelja o važnosti ranog razvoja i pozitivnog roditeljstva, razvoj vještina za primjenu pozitivnih i razvojno adekvatnih roditeljskih praksi, smanjivanje nasilja i nasilnih metoda vaspitanja, kao i pozitivnih partnerskih odnosa u porodici.

u pitanju obavezno spavanje, kako bi se blagovremeno pripremili za drugačiji dnevni ritam koji će imati u okviru osnovnog obrazovanja. Uvođenje novog režima rada treba da bude realizovan tako da se prate potrebe djece i u saradnji sa roditeljima. Pored toga, uvođenje novog režima rada treba da bude usklađeno i sa uslovima u kojima vrtići rade (npr. prostorne mogućnosti).

Pored izmjene režima rada za najstariju djecu važno je da se unaprijedi i kvalitet ishrane u PU. Analiza jelovnika u predškolskim ustanovama koju je sproveo Institut za javno zdravlje Crne Gore ukazuje na neophodnost unapređenja kvaliteta ishrane u vrtićima kako bi se smanjile stope gojaznosti i prekomjerne tjelesne težine kod dječaka i djevojčica. Ovo je od posebne važnosti za djecu iz osjetljivih grupa, kojima ishrana u vrtićima može biti ključni izvor kvalitetan izvor za pravilan rast i razvoj kako bi se smanjile stope zaostajanja izražene (21% romske djece ispod 5 godina starosti zaostaje u rastu, prema MICS 2018). Pored toga, pomenuta analiza je bila osnova i za izradu smjernica za unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama.

Iz tih razloga u narednom periodu ove smjernice treba postupno primijeniti u svim predškolskim ustanovama. U tom cilju PU bi trebalo da analiziraju postojeće prakse i jelovnik i njegovu usklađenost sa smjernicama i da definišu mjere za njihovo usklađivanje sa smjernicama. U cilju pružanja podrške PU u usklađivanju praksi i jelovnika sa smjernicama treba razviti Program za planiranje obroka i izradu jelovnika u čiju izradu i sprovođenje bi bio uključen i Institut za javno zdravlje Crne Gore. Pored toga, u sklopu primjene smjernica u PU važno je da se uključe aktivnosti za djecu i roditelje koje bi promovisale zdrave stilove ishrane.

Ključno mjerilo 2.8: Uvezati i učiniti održivim aktivnosti prelaza u osnovnu školu

Portfolio sadrži informacije o napretku svakog djeteta, koje su rezultat višegodišnjeg praćenja i rada vaspitača sa djetetom. Kada je napravljen na kvalitetan način, portfolio omogućava sistematično praćenje razvoja djeteta tokom pohađanja vrtića i osigurava kontinuitet prilikom prelaska iz jedne u drugu vaspitnu grupu i prilikom upisa u školu. Kvalitetno urađeni portfolio, koji roditelj dostavlja prilikom upisa, predstavlja validniju osnovu kadru u školi u prilagođavanju škole djetetu nego što su testiranja gotovosti/zrelosti za polazak u školu. Kako bi se obezbijedio kvalitet ovog instrumenta, posebno u tranziciji iz vrtića u školu, neophodno je da se (a) unaprijede vještine vaspitača za praćenje ranog razvoja djece i zapisivanje relevantnih informacija u portfolio, (b) unaprijedi saradnja PU, osnovnih škola i roditelja u pripremi i realizaciji programa prelaska iz vrtića u školu, i (c) obezbijedi bolja saradnja PU sa centrom za socijalni rad i zdravstvenim ustanovama u slučaju djece iz osjetljivih grupa.

Operativni cilj 3: Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa

Analiza postojećeg stanja u pogledu obuhvata djece PVO ukazala je da su djeca iz različitih osjetljivih grupa u značajno nižoj mjeri uključena u PVO. Proširenje postojećih kapaciteta PVO će svakako doprinijeti da se poveća obuhvat djece iz osjetljivih grupa, ali su potrebne i dodatne

mjere i aktivnosti koje će biti fokusirane na povećanje interesovanja roditelja djece iz osjetljivih grupa i prevazilaženje barijera sa kojima se roditelji suočavaju kada je u pitanju uključivanje njihove djece u PVO i redovno pohađanje programa i aktivnosti.

Ključno mjerilo 3.1: Povećanje uključenosti djece iz osjetljivih grupa u PVO

Kada je u pitanju povećanje interesovanja roditelja djece iz osjetljivih grupa za uključivanje djece u programe PVO važno je da podigne svjesnost roditelja o važnosti što ranijeg uključivanja njihove djece u PVO. Pored podizanja svijesti roditelja djece iz osjetljivih grupa potrebno je da se obezbijedi podrška roditeljima kako bi uspjeli da prevaziđu barijere koje mogu da ih obeshrabre kada je u pitanju uključivanje djece u programe PVO (npr. udaljenost i slično).

Ostvarenje ovog operativnog cilja zahtjeva da se unaprijedi postojeći nivo intersektorske saradnje posebno kada je u pitanju saradnja između predškolskih ustanova i centara za socijalni rad pošto su oni važna karika u obezbjeđivanju većeg obuhvata djece iz osjetljivih grupa (npr. djeca iz porodica koje su korisnici MOP, djeca iz romskih naselja, djeca iz hraniteljskih porodica itd.). U tom smislu važno je da se unaprijedi koordinacija između PU i centara za socijalni rad koji pokrivaju istu opštinu (zajedničko planiranje i kooperacija u identifikovanju djece iz osjetljivih grupa, rad u zajednici, upis djece iz osjetljivih grupa u PVO programe itd.). U tom smislu posebno je važno da se radi na jačanju uloge porodičnog saradnika u inkluziji djece iz osjetljivih grupa u rad PU. Pored toga, porodični saradnik treba da pruži podršku PU i vaspitačima u prilagođavanju načina rada kako bi bolje odgovorili na razvojne i obrazovne potrebe djece iz osjetljivih grupa.

U tom smislu posebno je važno da se radi na obuhvatu što većeg broja porodica uslugom porodični saradnik. Pored toga, porodični saradnici treba da pruže podršku PU i vaspitačima u prilagođavanju načina rada kako bi bolje odgovorili na razvojne i obrazovne potrebe djece iz osjetljivih grupa.

Veoma je značajno da se ojača saradnja između PU i sistema zdravstvene zaštite, da bi se prije svega, podsticala inkluziju i sveukupan razvoj djece iz osjetljivih grupa, sve sa ciljem kvaliteta podrške njihovom ranom razvoju.

Unapređenje saradnje između tri sektora (obrazovanja, sektora socijalne zaštite i sektora zdravstvene zaštite) podrazumijeva i unapređenje prikupljanja i razmjene informacija između tri sektora i njihovo korišćenje u najboljem interesu djece.

Ključno je da se nastavi i dublje primjeni terenski, neposredan rad u zajednici. Kako od strane licenciranih pružaoca usluga socijalne zaštite, a posebno za djecu RE populacije kroz intenzivnu primjenu prethodno razvijenog mehanizma uključivanja i praćenja pohađanja programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Važno je da se iskoristi postojeće iskustvo koje imaju

medijatori koji imaju pozitivan uticaj na roditelje i djecu i koji su se pokazali kao ključna karika u održavanju saradnje između vrtića i zajednice.

Ključno mjerilo 3.2: Širenje i jačanje interaktivnih službi

Interaktivne službe, koje su osnovane u 17 opština, pokazale su se kao dobar instrument koji omogućava da se programi PVO učine dostupnim djeci iz udaljenih naselja koja su u manjoj mjeri uključena u PVO. U nekim slučajevima interaktivne službe su transformisane u nove vaspitne jedinice čime su doprinijele proširenju mreže vaspitnih jedinica.

U narednom periodu fokus treba da bude usmjeren u dva pravca.

Prvi je jačanje kapaciteta postojećih interaktivnih službi u pružanju kvalitetnije usluge djeci koja su već uključena. Pored toga, potrebno da se poveća stepen u kojem su djeca uključena u aktivnosti interaktivnih službi kako bi dobili veću podršku za rani razvoj (npr. da svako dijete bude uključeno u rad interaktivne službe u prosjeku dva puta nedjeljno). Tako se potiče i efekat u odnosu na povećanje kapaciteta.

S druge strane, pošto su se interaktivne službe pokazale kao djelotvoran instrument za uključivanje u PVO djece kojima su ove usluge bile manje dostupne, u narednom periodu bi interaktivne službe trebalo koristiti i za veće uključivanje drugih kategorija djece kod koje je obuhvat PVO programima niži (npr. djeca iz romskih naselja, djeca koja žive u siromašnim naseljima itd., a koja nijesu do sada bila dio sistema).

Pored toga, ostvarenje ovog operativnog cilja može da bude ostvaren i kroz jačanje drugih formi pružanja usluga kao što je, na primjer, putujući vrtić i sl.

Ključno mjerilo 3.3: Unaprijediti podršku roditeljima iz osjetljivih grupa u obezbjeđivanju podsticajnih uslova za rani razvoj u porodičnom okruženju, dostupnosti i kvaliteta usluge rane podrške

Do sada je pokrenut niz inicijativa za jačanje roditelja u obezbjeđivanju podsticajnih uslova za rani razvoj djece u porodičnom okruženju. Ove inicijative su od posebne važnosti u slučaju djece iz osjetljivih grupa, iz više razloga: djeca iz osjetljivih grupa su manje uključena u programe PVO (posebno u najranijem uzrastu), roditelji ove djece se često suočavaju sa životnim teškoćama čime su njihovi kapaciteti za pružanje podrške ranom razvoju djece niži itd. Iz tih razloga, potrebno je da se u narednom periodu pojača podrška roditeljima djece iz osjetljivih grupa. Prilikom jačanja podrške roditeljima djece iz osjetljivih grupa treba imati u vidu da su potrebe roditelja iz različitih osjetljivih grupa (npr. roditelji koji žive u uslovima siromaštva, roditelji iz romske i egipćanske zajednice, roditelji djece sa posebnim obrazovnim potrebama, hranitelji itd.) različite jer se suočavaju sa različitim izazovima i žive u različitim uslovima. Stoga oblici podrške

koji će im biti na raspolaganju treba da budu fleksibilni i prilagođeni njihovim potrebama. Konačno, funkcija ovih oblika podrške treba da bude, pored podizanja kapaciteta roditelja da podržavaju rani razvoj svoje djece, i da se poveća obuhvat djece iz ovih grupa u redovne programe PVO, kako bi se jačala inkluzivnost PVO sistema i kako bi djeca i roditelji iz osjetljivih grupa dobili kontinuiranu podršku u predškolskom periodu i prilikom prelaska iz vrtića u osnovnu školu.

Jedan pravac djelovanja može da bude da Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Ministarstvo zdravlja u saradnji sa civilnim sektorom i međunarodnim organizacijama podrže primjenu programa „Roditeljstvo za cjeloživotno zdravlje” i „Porodični saradnik“ za roditelje iz osjetljivih grupa. Na ovaj način može da se obezbijedi brzo pružanje podrške roditeljima iz ovih grupa dok se ti oblici podrške ne institucionalizuju u redovne usluge ova tri sektora.

Drugi pravac djelovanja bi imao za cilj da se obezbijede posebni oblici podrške za roditelje iz različitih osjetljivih grupa. Pošto su roditelji iz osjetljivih grupa u velikoj mjeri već korisnici različitih usluga iz sektora socijalne zaštite i zdravlja, najefikasniji način podrške bio bi da se profesionalci iz ovih sektora (socijalni radnici, psiholozi i pedijatri) obuče za dodatni rad sa roditeljima. Profesionalni kadar koji pruža usluge iz sektora socijalne zaštite i zdravlja trebalo bi da bude obučen da, u sklopu svojih osnovnih djelatnosti, radi na (a) podizanju svijesti roditelja o značaju ranog razvoja, (b) upoznavanju roditelja sa roditeljskim praksama koje su podsticajne za rani razvoj djece i korišćenje medijskih sadržaja koji su kreirani za roditelje (vidi operativni cilj 2.5), (c) podizanju zainteresovanosti roditelja za uključivanje djece u programe PVO od najranijeg uzrasta, (d) podsticanju roditelja da koriste usluge interaktivnih službi i biblioteka igračaka i knjiga (tamo gdje su one dostupne). U razvoju takvog treninga treba da se koriste dosadašnja dobra iskustva koja imaju vaspitači iz PU, kao i iskustva iz primjene programa „Roditeljstvo za cjeloživotno zdravlje”.

Posebno je važno da se pruži adekvatna i pravovremena podrška roditeljima djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Važno je da se iskoriste postojeći resursi, reorganizuju i/ili uspostave integrisane usluge u lokalnoj zajednici kako bi se obezbijedila adekvatna dostupnost za rano otkrivanje i rad na smetnji i teškoći u razvoja djeteta. Neophodno je da zdravstvene ustanove ostvare saradnju sa predškolskim ustanovama, resursnim i centrima za dnevni boravak, sa ciljem razvoja plana podrške koji će se koristiti kao osnov za IROP uz učešće i osnaživanje roditelja. Pored toga, potrebno je osmisliti model i mehanizam saradnje između centara za dnevni boravak, domova zdravlja, vrtića i resursnih centara. Centri za dnevni boravak kao usluge dječije i socijalne zaštite treba da budu bolje iskorišćeni. Promovisati proces usmjeravanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama i pravo na besplatan vrtić i usluge resursnih centara. Nastaviti rad stručnjaka iz resursnih centara u smjeru stalne obuke, neposrednog vođenja i podrške vaspitačima iz PU u razvoju kapaciteta za rad sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama (prepoznavanje potreba, prilagođavanje i izradu didaktičkih sredstava i slično). Kroz programe razvoja roditeljskih

kompetencija uključiti teme od značaja za roditelje djece sa smetnjama u razvoju. Konačno, kroz pomenute centre izvrsnosti treba uključiti i dobre prakse iz ovog segmenta.

Pored djece sa posebnim obrazovnim potrebama posebna pažnja treba da bude posvećena i djeci koja su na dužoj hospitalizaciji. U tom smislu, u narednom periodu treba ojačati saradnju sa sektorom zdravstva sa ciljem da PU pruže podršku zdravstvenim ustanovama u razvijanju i primjeni dodatnih aktivnosti sa djecom koje bi bile usmjerene na pružanje podrške ranom razvoju djece dok su na bolničkom liječenju. Pored toga, pružanje podrške od strane PU treba da uključuje i trening za korišćenje snimljenih materijala za podsticanje ranog razvoja djece.

5. OPIS AKTIVNOSTI NADLEŽNIH ORGANA I TIJELA ZA IMPLEMENTACIJU I PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE

Radna grupa Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta će za svaku godinu definisati operativni plan za sprovođenje Akcionog plana za sprovođenje strategije u kojem će biti definisane konkretne aktivnosti koje će se realizovati u narednoj godini u skladu s Akcionim planom.

Za praćenje implementacije Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2021-2025 biće formirana Radna grupa čiji predstavnici će biti iz institucija koje su u prepoznate kroz aktivnosti u okviru Akcionog plana (Ministarstva zdravlja, Ministarstva finansija i socijalnog staranja) i NVO sektor. Cilj Radne grupe je da prati realizaciju postavljenih aktivnosti i godišnje informisanje Vlade Crne Gore o postignutom.

Osim toga, praćenje se odvija kroz unaprijeđenu metodologiju i procedure Zavoda za školstvo i preorijentaciju ka savjetodavnoj ulozi.

Potom, najneposredniji uvid se odvija kroz uvođenje praktičnog vođenja (engl. coaching), daje sliku u metodama, strategijama, postupcima rada, kompetencijama, potreba svih učesnika procesa predškolskog vaspitanja i obrazovanja i izvještavanje po ovoj osnovi.

6. NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE

Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta je u obavezi da izvijesti Vladu Crne Gore o realizovanim aktivnostima za svaku pojedinačnu godinu trajanja Strategije i da na kraju perioda sačini konačan izvještaj.

Takođe, s ciljem sagledavanja učinka, osiguranja principa koninuteta, planiranja i pripreme pravaca daljeg razvoja oblasti ranog učenja i predškolskog vaspitanja i obrazovanja na dokazima uradiće se eksterna evaluacija postignuća.

U vezi s tim će biti angažovan nezavisni evaluator, s referenntnom praksom, iskustvom, profesionalnom osnovom za ovu oblast.

Sprovedena evaluacija će poslužiti da se na dokazima i potrebama koncipiraju dalji pravci razvoja oblasti ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

7. PRATEĆI AKCIONI PLAN S PROCJENOM TROŠKOVA

Strateški cilj
Obezbjeđivanje jednakih šansi za rani razvoj sve djece u Crnoj Gori kroz jačanje dostupnosti, kvaliteta i pravednosti PVO
Ishod: Do 2025. godine: - povećati obuhvat djece PVO (60% djece od 0 do 6 godina, 90% djece od 3 godine do polaska u školu), - unaprijediti kvalitet PVO i razviti sistem za njegovo obezbjeđivanje u skladu sa EU okvirom, - unaprijediti sistem za pružanje podrške za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa kroz pružanje podrške roditeljima i kroz veću uključenost u kvalitetne programe PVO
Operativni cilj 1. Povećanje obuhvata djece PVO
Ishod: Do 2025. godine povećati uključenost djece predškolskog uzrasta u programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja i obezbijediti ukupan obuhvat djece od 60% sa obuhvatom od 30% djece mlađe od 3 godine i 90% djece starije od 3 godine.
Indikator 1.1 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 0 do 6 godina (MONSTAT) - 52% (2020) 56% (2022) 60% (2025) Indikator 1.2 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 3 do 6 godina (MONSTAT) - 76% (2020) 83% (2022) 90% (2025) Indikator 1.3 Ukupan obuhvat djece uzrasta od 0 do 3 godina (MONSTAT) - 27% (2020) 28% (2022) 30% (2025)

Ključno mjerilo	Aktivnosti	Indikator/i	Očekivani rezultat 2022.	Očekivani rezultat 2025.	Period	Potrebni resursi u €/izvor finansiranja	Nosioci aktivnost	Partneri
Ključno mjerilo 1.1: Povećanje kapaciteta u javnim predškolskim ustanovama Indikator 1.1.1 Ukupna nova površina u javnim PU (m2) (MEIS) - 0m2 (2020) 6000m2 (2022) 13000m2 (2025)	1.1.1 Izgradnja novih namjenskih objekata za potrebe javnih PU vodeći računa o poštovanju standarda izgradnje, uključujući pristupačnost	Ukupna nova površina u novim objektima javnih PU (m ²) (MEIS)	6000m ²	13000m ²	2021-2025	23.5 mil € Izvor: budžet, kredit ²⁴	MPNKS	donatori, kreditori
	1.1.2 Proširenje prostornih kapaciteta postojećih objekata koje koriste javne PU kroz dogradnju, nadogradnju ili rekonstrukciju (djelimičnu ili potpunu)	Ukupna nova površina u adaptiranim objektima javnih PU (m ²) (MEIS)	500m ²	1000m ²	2021-2025	4.5 mil € Izvor: budžet, kredit ²⁵	MPNKS	donatori, kreditori
Ključno mjerilo 1.2: Povećanje kapaciteta kroz adaptaciju javnih lokalnih prostora Indikator 1.2.1 Ukupna površina u novim adaptiranim prostorima (m2) (MEIS) - 0m2 (2020) 500m2 (2022) 1500m2 (2025)	1.2.1 Identifikovati odgovarajuće javne lokalne prostore u opštinama gdje postoji potreba za širenjem kapaciteta	Dokument sa spiskom odgovarajućih javnih lokalnih prostora	Da	Da	2021	redovna aktivnost	MPNKS, LS	donatori
	1.2.2 Izabrati odgovarajuće lokalne prostore za adaptaciju i izraditi plan njihove adaptacije i opremanja	Dokument sa analizom adekvatnosti lokalnih prostora i planom adaptacije i opremanja odgovarajućih lokalnih prostora	Da	Da	2021	redovna aktivnost	MPNKS, LS	donatori

²⁴ CEB

²⁵ CEB

	1.2.3 Adaptirati i opremiti izabrane lokalne prostore na razvojno adekvatan i pristupačan način	Ukupna površina u novim adaptiranim prostorima (m ²) (MEIS)	500m ²	1500m ²	2022-2025	350.000 € Izvor: budžet, kredit ²⁶	MPNKS	donatori, kreditori
Ključno mjerilo 1.3: Izraditi dugoročni plan širenja kapaciteta koji će uključiti i inovativne, društveno odgovorne opcije Indikator 1.3.1 Usvojen dugoročni plan širenja kapaciteta - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)	1.3.1 Izraditi analizu o opravdanosti i održivosti različitih opcija za širenje kapaciteta PVO za period 2025-2028	Dokument sa analizom pripremljen	Ne	Da	2022-2023	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS	donatori
	1.3.2 Plan za širenje kapaciteta PVO za period 2026-2028	Dokument sa planom širenja kapaciteta za period 2026-2028	Ne	Da	2025	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS	
Ključno mjerilo 1.4: Jačati svijest javnosti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja Indikator 1.4.1 Kampanja za podizanje svesti o značaju uključivanja djece u programe ranog i predškolskog učenja je realizovana - Da (2020) Da (2022) Da (2025)	1.4.1 Realizovati istraživanje o stavovima i mišljenjima roditelja o uključivanju djece u PVO programe	Dokument sa rezultatima istraživanjima i preporukom za ciljeve kampanje je usvojen	Da	Da	2021	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS	NVO, donatori
	1.4.2 Realizovati participativnu i interaktivnu kampanju za jačanje svijesti roditelja i javnosti o značaju PVO programa za rani razvoj djece kao i za promovisanje struke vaspitača	Dokument sa opisom kampanje, materijalima i analizom efekata kampanje je usvojen	Ne	Da	2022-2025	10.000 € Izvor: projekat i redovna sredstva	MPNKS	mediji, donatori
Operativni cilj 2: Unapređenje i obezbjeđivanje kvaliteta PVO								
Ishod: Unaprijediti kvalitet predškolskog vaspitanja i obrazovanja i razviti sistem za obezbjeđivanje kvaliteta u skladu sa EU okvirom za visokokvalitetno PVO do 2025. godine								

²⁶ CEB

Indikator 2.1 Broj javnih PU u kojima je prosječna veličina vaspitnih grupa do 26 djece po vaspitnoj grupi (MONSTAT) - 10 (2020) 14 (2022) 18 (2025)
 Indikator 2.2 Novi plan i program PVO i novi model profesionalnog usavršavanja su usaglašeni sa EU okvirom (MP) - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)

Ključno mjerilo	Aktivnosti	Indikator/i	Očekivani rezultat 2022	Očekivani rezultat 2025.	Period	Potrebni resursi u €/izvor finansiranja	Nosioci aktivnosti	Partneri
<p><i>Ključno mjerilo 2.1: Smanjivanje veličine vaspitnih grupa</i></p> <p>Indikator 2.1.1 Prosječna veličina vaspitnih grupa (MONSTAT) - 32 (2020) 30 (2022) 26 (2025)</p>	2.1.1 Analiza stanja u PU i izrada plana za smanjivanje veličine vaspitnih grupa	Dokument sa analizom stanja, planom za smanjivanje vaspitnih grupa i potrebnim kapacitetima i resursima	izrađeno 6 dokumenata	izrađeno 12 dokumenata	2024	1.500 € Izvor: projekat	MPNKS, PU	
	2.1.2 Sprovođenje plana za obezbjeđivanje kapaciteta i resursa za PU koje imaju prevelike vaspitne grupe uz promovisanje struke	Realizovan plan u cilju smanjivanja veličine grupa	6 PU	12 PU	2022-2024	redovna aktivnost	MPNKS	LZ, donatori

<p>Ključno mjerilo 2.2: Razvoj i primjena osavremenjenog Plana i programa PVO</p> <p>Indikator 2.2.1 Osavremenjeni Plan i program PVO razvijeni, usvojeni i primjenjuju se - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)</p>	<p>2.2.1 Izrada i usvajanje osavremenjenog javno važećeg plana i programa PVO koji je usklađen sa standardima pravilne ishrane</p>	<p>Predlog novog javno važećeg plana i programa PVO je usvojen</p>	<p>Da</p>	<p>Da</p>	<p>2021</p>	<p>1.500 € Izvor: projekat</p>	<p>ZzŠ, Nacionalni i savjet za obrazovanje</p>	<p>IJZCG</p>
	<p>2.2.2 Pripreme PU za implementaciju novog plana i programa PVO - savjetovanja, prezentacije, treninzi i praktično vođenje</p>	<p>Vaspitači osposobljeni za primjenu novog plana i programa PVO. Izvještaj o oblicima podrške koji su obezbijeđeni za PU je usvojen</p>	<p>50%</p>	<p>100%</p>	<p>2024</p>	<p>5.000 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, ZzŠ</p>	<p>donatori</p>
	<p>2.2.3 Primjena novog plana i programa PVO u svim PU uz sistematsko praćenje</p>	<p>Izveštaj o implementaciji novog plana i programa PVO sa preporukama za unapređenje je usvojen</p>	<p>Ne</p>	<p>Da</p>	<p>2023-2025</p>	<p>5.000 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, ZzŠ</p>	<p>NVO, donatori</p>
<p>Ključno mjerilo 2.3: Uskladiti postojeći sistem profesionalnog razvoja sa EU okvirom</p> <p>Indikator 2.3.1 Sistem profesionalnog razvoja je usklađen sa EU okvirom, pilotiran i usvojen - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)</p>	<p>2.3.1 Izrada prijedloga za unapređenje sistema profesionalnog usavršavanja</p>	<p>Dokument sa predlogom za unapređenje sistema za profesionalno usavršavanje je usvojen</p>	<p>Da</p>	<p>Da</p>	<p>2022-2023</p>	<p>1.500 € Izvor: projekat</p>	<p>ZzŠ, Nacionalni i savjet za obrazovanje</p>	<p>donatori</p>
	<p>2.3.2 Primjena novog sistema za profesionalno usavršavanje: obuke, savjetovanja, praktično vođenje</p>	<p>Izvještaji, analize Realizovano 30 i obuka i savjetovanja</p>	<p>15</p>	<p>30</p>	<p>2024</p>	<p>5.000 € Izvor: projekat</p>	<p>ZzŠ,</p>	<p>donatori</p>

	2.3.3	Definisanje, odabir i pilotiranje centara izvrsnosti	Urađena evaluacija funkcionisanja centara izvrsnosti	Ne	Da	2024	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS, ZzŠ	PU, donatori	
Ključno mjerilo 2.4: Unaprijediti sadržaj i praksu inicijalnog obrazovanja	Indikator 2.4.1 Novi program inicijalnog obrazovanja je akreditovan - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)	2.4.1	Analiza usklađenosti programa inicijalnog obrazovanja s novim Planom i programom PVO	Dokument sa analizom i preporukama za reviziju programa inicijalnog obrazovanja	Ne	Da	2023	5.000 € redovna ili projektna sredstva	Univerzitet Crne Gore	donatori
	2.4.2	Revizija programa inicijalnog obrazovanja	Novi program inicijalnog obrazovanja je akreditovan	Ne	Da	2024	5.000 € redovna sredstva	Univerzitet Crne Gore	redovna aktivnost	
Ključno mjerilo 2.5: Unaprijediti postojeći sistem obezbjeđivanja kvaliteta	Indikator 2.5.1 Cjeloviti, koherentan, djelotvoran i efikasan sistem obezbjeđivanja kvaliteta je uspostavljen - Ne (2020) Da (2025)	2.5.1	Izraditi analizu postojećeg sistema za obezbjeđivanje kvaliteta PVO sa preporukama za unapređivanje	Dokument sa analizom i preporukama za unapređivanje postojećeg sistema za obezbjeđivanje kvaliteta	Da	Da	2021	1.500 € Izvor: budžet ili projekat	MPNKS, ZzŠ	donatori
		2.5.2.	Izrada i usvajanje novog sistema za obezbjeđivanje kvaliteta	Usvojena nova metodologija obezbjeđivanja kvaliteta	Da	Da	2022-	1.500 € Izvor: budžet ili projekat	ZzŠ, Nacionalni savjet za obrazovanje	redovna aktivnost
		2.5.3	Savjetovanje i obuka kadra za primjenu novog sistema kvaliteta	Organizovano 6 obuka zaposlenih u ZZŠ i vrtićima	2	6	2024	3.000 € Izvor: budžet ili projekat	ZzŠ,	donatori
		2.5.4	Uspostavljanje vježbaonica, praktičnog vođenja i drugih formi podrške kvalitetu njihovo praćenje	Uspostaviti 4 vježbaonice, razvijen model praktičnih vođenja i organizovano 21 praktično vođenje	2 vježbaonice i 21 praktično vođenje	2 vježbaonice i 21 praktično vođenje	2024	5.000 € Izvor: budžet ili projekat	MPNKS, ZzŠ, PU	donatori

<p>Ključno mjerilo 2.6: Jačanje podrške roditeljima i porodicama</p> <p>Indikator 2.6.1 Razviti, pilotirati i usvojiti program pružanja podrške roditeljima djece predškolskog uzrasta (MP) - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025) Indikator 2.5.2 Razviti i usvojiti program z akreiranje i produkciju medijskih sadržaja za roditelje (MP) - Ne (2020) Ne (2022) Da (2025)</p>	<p>2.6.1 Razvoj programa za roditelje s modulima za one čija djeca pohađaju i one čija djeca ne pohađaju PVO, vođenje i primjena</p>	<p>Program rada urađen, sprovedena 21 obuka, sprovedena evaluacija programa</p>	<p>Da 10 obuka</p>	<p>Da 21 obuka</p>	<p>2021-2022</p>	<p>10.000 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, ZzŠ, Nacionalni i savjet za obrazovanje</p>	<p>donatori</p>
	<p>2.6.2 Širenje opšteg postojećeg programa za roditelje "Roditeljstvo za cjeloživotno učenje"</p>	<p>Broj DZ, CSR, PU u kojima se primjenjuje program</p>	<p>8</p>	<p>12</p>	<p>2025</p>	<p>10.000 € Izvor: projekat</p>	<p>UNICEF</p>	<p>donatori</p>
	<p>2.6.3 Produkcija medijskih sadržaja i razvoj materijala za platformu za rano učenje na daljinu</p>	<p>Urađen materijal 21</p>	<p>urađen 21 materijal</p>	<p>urađen 21 materijal</p>	<p>2021-2022</p>	<p>5.000 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, ZzŠ, Zavod za udžbenike</p>	<p>UNICEF, donatori</p>
<p>Ključno mjerilo 2.7: Unapređenje kvaliteta ishrane u predškolskim ustanovama</p> <p>Indikator 2.7.1 Broj ustanova koje zadovoljavaju standarde ishrane u predškolskim ustanovama po nacionalnim Smjernicama Instituta za javno zdravlje (MP) - 0 (2020) 10 (2022) 18 (2025)</p>	<p>2.7.1 Razvoj i primjena uputstva za uvođenje standarda ishrane u PU sa prpratnom prezentacijom, obukom, promocijom</p>	<p>Uputstvo koje definiše primjenu standarde ishrane u PU je usvojen. Novi standardi uvedeni u svim PU</p>	<p>10</p>	<p>21</p>	<p>2021-2025</p>	<p>1.500 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, IJZCG</p>	<p>PU, donatori</p>
	<p>2.7.2 Uzasno prilagođavanje režima i fleksibilniji ritam rada.</p>	<p>Uvedeni novi model režima rada u svim PU</p>	<p>21</p>	<p>21</p>	<p>2021-2022</p>	<p>1.500 € Izvor: budžet</p>	<p>MPNKS, PU</p>	<p>NVO</p>

Ključno mjerilo 2.8: Uvezati i učiniti održivim aktivnosti prelaza u osnovnu školu Indikator 2.8.1 Program podrške prelasku djece iz vrtića u osnovnu školu je razvijen i usvojen - Ne (2020) Da (2022) Da (2025)	2.8.1. Unapređenje vještina vaspitača za praćenje ranog razvoja djece kroz praktično vođenje	Sprovedeno 170 praktično vođenje	sproveden o 63 praktična vođenja	sproveden o 170 praktičnih vođenja	2021-2025	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS, ZzŠ	PU i donatori
	2.8.2. Priprema i realizacija programa prelaska iz vrtića u osnovnu školu, uz saradnju PU, osnovnih škola i roditelja	Smjernice za unaprijeđenu podršku prilikom prelaza iz vrtića u osnovnu školu su usvojene	Da	Da	2021	2.500 € Izvor: projekat	MPNKS, ZzŠ	PU, OŠ, donatori
Operativni cilj 3: Unapređenje šansi za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa								
Ishod: Do 2025. godine unaprijediti postojeći sistem za pružanje podrške za rani razvoj djece iz osjetljivih grupa kroz pružanje podrške roditeljima i kroz veću uključenost u kvalitetne programe PVO tako da se poveća indeks ranog razvoja (ECDI) djece iz najsiromašnijih porodica sa 76 na 85, a djece iz romskih naselja sa 77 na 85.								
Indikator 3.1 ECDI indeks djece iz donjeg kvintila prema materijalnom statusu (MICS) - 76 (2020) - (2022) 85 (2025) Indikator 3.2 ECDI indeks djece iz romskih zajednica (MICS) - 77 (2020) - (2022) 85 (2025)								
Ključno mjerilo	Aktivnosti	Indikator/i	Očekivan i rezultat 2022	Očekivan i rezultat 2025.	Period	Potrebni resursi u €/izvor finansiranja	Nosioci aktivnost	Partneri

Ključno mjerilo 3.1: Povećanje uključenosti djece iz osjetljivih grupa u PVO Indikator 3.1.1 Uključenost djece iz 20% najsiromašnijih porodica u PVO (MICS) - 18% (2020) - (2022) 40% (2025) Indikator 3.1.2 Uključenost djece iz Romske zajednice u PVO (MICS) - 16% (2020) - (2022) 35% (2025)	3.1.1 Uspostavljanje mehanizma stalne koordinacije i saradnje između PU, centra za socijalni rad i zdravstvenih ustanova na nivou opštine	Sporazum o saradnji i koordinaciji između PU, centra za socijalni rad i zdravstvenih ustanova je uspostavljen u svim opštinama	Da	Da	2021	2.100 € Izvor: projekat	MFSS, MP, MZ	Csr, PU
	3.1.2. Nastavak i dublja primjena terenskog, neposrednog rada u RE zajednici uz angažovanje medijatora	Povećan broj uključene djece.	200	300	2025	4.500 € Izvor: projekat	MPNKS, MFSS, LZ	donatori
	3.1.3. Unapređenje i primjena modela intersektorske razmjene podataka	Unaprijeđen i u primjeni model razmjene podataka	Da	Da	2021-2023	1.500 € Izvor: budžet i projekat	MPNKS, MFSS, MZ	redovna aktivnost
Ključno mjerilo 3.2: Širenje i jačanje interaktivnih službi Indikator 3.2.1 Broj djece koja su uključena u rad interaktivnih službi (MEIS) - 210 (2020) 250 (2022) 320 (2025)	3.2.1 Analiza potreba za širenje usluga interaktivnih uz službi uz produženje vremena boravka	Dokument sa analizom potreba za širenje interaktivne službe sa preporukama	Da 50%	Da 100%	2022-2024	500 € Izvor: projekat	MPNKS, ZzŠ PU	Donatori
	3.2.2 Uspostavljanje punktova IS na novim lokacijama	Povećan broj punktova IS (MEIS)	5	10	2021-2024	1.500 € Izvor: budžet i projekat	MPNKS	LZ, donatori

<p>Ključno mjerilo 3.3: Unaprijediti podršku roditeljima u obezbjeđivanju podsticajnijih uslova za rani razvoj u porodičnom okruženju</p> <p>Indikator 3.3.1 Procenat djece u grupi 20% sa najnižim materijalnim statusom sa kojom odrasli članovi porodice učestvuju u četiri ili više razvojno podsticajnih aktivnosti (MICS) - 69% (2020) - (2022) 80% (2024)</p> <p>Indikator 3.3.2 Procenat djece u grupi 20% sa najnižim materijalnim statusom koja imaju 3 ili više dečijih knjiga (MICS) - 21% (2020) - (2022) 40% (2025)</p> <p>Indikator 3.3.3 Procenat djece iz Romske zajednice sa kojom odrasli članovi porodice učestvuju u četiri ili više razvojno podsticajnih aktivnosti (MICS) - 51% (2020) - (2022) 80% (2024)</p> <p>Indikator 3.3.4 Procenat djece iz Romske zajednice koja imaju 3 ili više dečijih knjiga (MICS) -</p>	<p>3.3.1 Prilagođavanje i primjena programa roditeljskih kompetencija, za hranitelje i roditelje djece sa smetnjama u razvoju.</p>	<p>Program prilagođen i primjenjuje se</p>	<p>Da</p>	<p>Da</p>	<p>2021-2024</p>	<p>2.500 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, MFSS, MZ, ZzŠ, ZCDZ, RC</p>	<p>donatori, NVO</p>
	<p>3.3.2 Primjena programa „Roditeljstvo za cjeloživotno zdravlje” za roditelje iz osjetljivih grupa</p>	<p>Program primjenjen u</p>	<p>Da</p>	<p>Da</p>	<p>2021-2024</p>	<p>10.000 Izvor: projekat</p>	<p>UNICEF</p>	<p>NVO, donatori</p>
	<p>3.3.3 Snaženje kompetencija socijalnih radnika, porodičnih saradnika i pedijataro značaju ranog razvoja, podizanju zainteresovanosti roditelja za uključivanje djece u programe PVO od najranijeg uzrasta</p>	<p>Organizovana savjetovanja za zaposlene u sektoru zdravstva i socijale. Ukupno 50 zaposlenih.</p>	<p>25</p>	<p>50</p>	<p>2021-2024</p>	<p>1.500 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, MFSS, MZ, ZzŠ, ZSDZ, RC</p>	<p>donatori</p>
	<p>3.3.4 Razvoj i primjena modela i mehanizma saradnje između centara za dnevni boravak, domova zdravlja, vrtića i resursnih centara</p>	<p>Model osmišljen, sprovedena 4 regionalna savjetovanja, podrška u primjeni.</p>	<p>3</p>	<p>4</p>	<p>2021-2024</p>	<p>3.500 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, MFSS, MZ, ZzŠ, ZSDZ, RC, CDB</p>	<p>NVO, donatori</p>
	<p>3.3.5 Razvoj i primijena edukativnog paketa podrške ranom razvoju djece dok su na bolničkom liječenju</p>	<p>Paketi razvijeni i u primjeni</p>	<p>Da</p>	<p>Da</p>	<p>2021-2023</p>	<p>1.500 € Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS, ZzŠ, PU, MZ, KBC</p>	<p>donatori, NVO</p>
	<p>Evaluacija</p>	<p>Sagledavanje učinka Strategije</p>	<p>Urađena evaluacija</p>	<p>ne</p>	<p>da</p>	<p>2025</p>	<p>10.000 Izvor: projekat</p>	<p>MPNKS</p>

PRILOZI

Table 1. Broj djece koja pohađaju predškolske programe i broj vaspitnih grupa u periodu primjene prethodne Strategije (po opštinama)

Opština	Broj upisane djece					Broj vaspitnih jedinica				
	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20
Andrijevica	32	78	73	75	102	1	6	5	5	5
Bar	940	1136	1230	1326	1484	11	11	12	13	14
Berane	507	606	707	741	816	4	5	6	11	11
Bijelo Polje	831	872	930	988	1052	10	11	12	14	13
Budva	1041	1075	1319	1312	1348	6	7	8	9	9
Cetinje	542	565	574	612	614	2	2	2	2	2
Danilovgrad	394	466	542	551	563	4	4	4	4	4
Herceg Novi	1035	1002	1092	1090	1126	5	5	5	6	7
Kolašin	147	178	217	225	240	1	1	1	1	1
Kotor	850	870	850	850	958	8	8	8	8	8
Mojkovac	132	146	165	163	180	1	1	1	1	1
Nikšić	1838	1990	2136	2211	2320	23	26	26	26	26
Plav	195	235	293	284	330	3	3	3	3	3
Pljevlja	465	522	573	600	621	3	4	4	6	6
Plužine	26	53	48	46	39	1	1	1	1	1
Podgorica	6825	7848	8465	8901	9492	30	35	37	43	48
Rožaje	174	160	363	366	405	1	1	1	1	1
Tivat	639	756	764	818	849	4	5	5	5	4
Ulcinj	345	382	397	477	516	4	5	5	5	5
Šavnik	14	17	28	26	25	1	1	1	1	1
Ukupno	16972	18957	20766	21662	23080	123	142	147	165	170

	Vaspitači					Medicinske sestre					Stručni saradnici (pedagog, psiholog, logoped, defektolog, nutricionista)					Administrativno i pomoćno osoblje				
	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	2019/ 20	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	2019/ 20	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	2019/ 20	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	2019/ 20
Andrijevića	4	5	4	6	5	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	24	22	23	22	23
Bar	51	48	58	63	78	11	9	19	24	33	2	2	5	4	4	20	20	27	34	39
Berane	33	33	36	36	37	7	7	9	10	9	1	1	1	1	1	13	14	14	15	16
Bijelo Polje	55	62	63	65	68	21	33	34	33	35	3	4	3	3	3	35	37	37	32	34
Budva	58	54	58	59	61	25	23	18	28	32	2	3	2	3	3	29	31	29	32	31
Cetinje	38	41	42	41	41	6	5	6	8	8	3	3	3	3	2	16	17	17	18	17
Danilovgrad	19	21	27	24	28	8	8	8	8	11	1	2	2	2	2	13	13	15	18	18
Herceg Novi	56	58	63	62	62	20	20	20	19	20	2	3	3	3	3	29	29	30	31	30
Kolašin	11	11	13	13	14	3	3	3	3	3	1	1	0	0	1	9	9	8	8	8
Kotor	54	51	54	53	52	21	19	20	23	23	1	1	1	1	1	25	26	27	26	26
Mojkovac	9	8	9	9	9	2	2	2	2	3	0	0	0	0	0	7	6	6	7	7
Nikšić	133	146	153	167	167	35	37	43	56	55	5	5	5	6	7	44	43	41	55	50
Plav	3	5	13	14	19	2	2	5	8	10	0	0	0	0	0	13	13	12	16	16
Pljevlja	30	32	36	42	43	10	10	10	12	15	1	1	1	1	1	18	16	20	24	23
Plužine	6	6	7	7	7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	26	24	25	28	30
Podgorica	384	401	448	483	498	165	192	232	250	281	8	11	12	14	14	190	195	221	248	253
Rožaje	12	11	19	21	25	4	4	7	7	9	0	0	0	1	1	8	8	10	9	10
Tivat	35	34	37	38	38	13	18	16	19	19	2	2	2	2	2	19	26	25	24	25
Ulcinj	23	28	25	29	36	3	4	3	5	5	0	0	0	0	1	11	11	11	11	12
Šavnik	1	1	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	10	14	14	15	14
Ukupno	1015	1056	1166	1233	1290	357	397	456	516	572	34	41	43	47	49	559	574	612	673	682